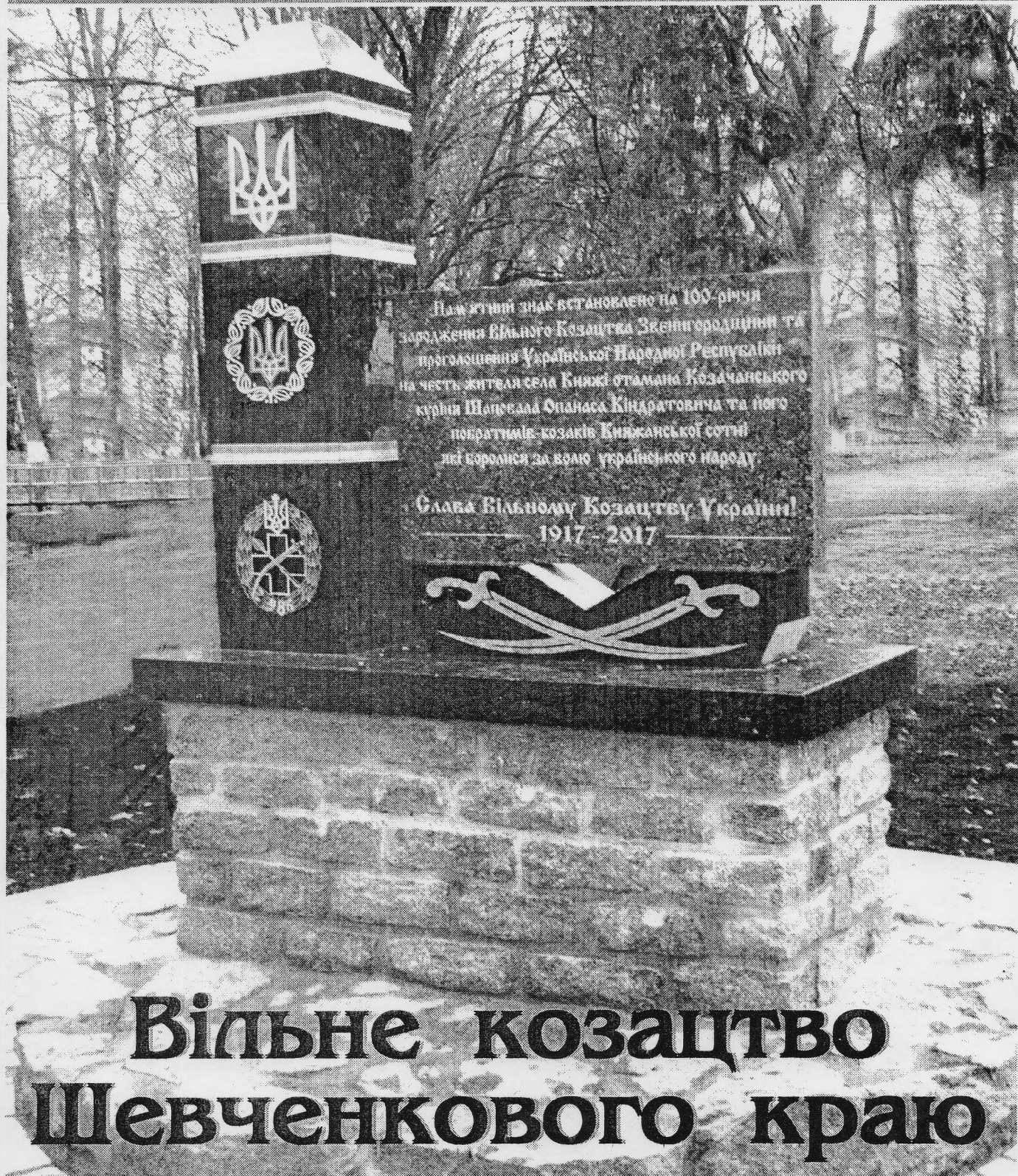

1-2 (17-18) 2017

Спадщина

Вільне козацтво
Шевченкового краю

ЗВЕНИГОРОДСЬКА РАЙОННА РАДА

РІШЕННЯ

23 грудня 2016 року

№11-13

Про оголошення 2017 року Роком
Вільного Козацтва у Звенигородському
районі

Відповідно до статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Указу Президента України від 22.01.2016 року №17/2016 «Про відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років», з метою вшанування традицій боротьби за незалежність і соборність України та військової звитяги захисників рідної землі, творців національної державності, тисячолітньої історії державотворення нашого народу, визнання історичного значення подій, пов'язаних із визвольною боротьбою початку XX століття та утвердженням української державності у формі Української Народної Республіки, Української Держави і Західноукраїнської Народної Республіки, їх значення для відновлення Україною незалежності у 1991 році, утвердження історичної єдності земель, консолідації суспільства, зміцнення міжнародного авторитету України та у зв'язку зі 100-річчям подій Української революції 1917 - 1921 років. Враховуючи, що на Звенигородщині в 1917 році вперше на теренах України зародився рух Вільного Козацтва, районна рада вирішила:

1. Оголосити 2017 рік Роком Вільного Козацтва у Звенигородському районі.
2. Доручити Звенигородській районній державній адміністрації розробити план заходів щодо підготовки та відзначення в Звенигородському районі Року Вільного козацтва.
3. Визначити вшанування подій та видатних учасників Української революції 1917-1921 років, та популяризацію козацтва на Звенигородщині одним із пріоритетів діяльності органів виконавчої влади району.
4. Контроль за виконанням даного рішення покласти на постійну комісію районної ради з питань духовності, освіти, культури, молоді, спорту, туризму та засобів масової інформації.

Голова районної ради

В.П. Кучер

Спадщина

1-2 (17-18) 2017

Науково-популярний краєзнавчий журнал
для вчителів, учнів, студентів, краєзнавців

Засновник:

відділ культури і туризму
Звенигородської
районної державної адміністрації.
Свідоцтво про державну реєстрацію
ЧС №439 від 26.08.2004
Редколегія:

Л.М. Іщенко

начальник відділу культури і туризму
райдержадміністрації.

Ю.С. Письменна —

головний спеціаліст відділу культури
і туризму райдержадміністрації.

С.С. Лячинський —

науковий співробітник районного краєзнавчо-
го музею ім. Т.Г. Шевченка, член Національ-
ної спілки журналістів України.

О.М. Наріжна —

директор Звенигородського районного
краєзнавчого музею ім. Т.Г. Шевченка.

В.М. Неумитий —

методист райметодкабінету відділу
освіти райдержадміністрації.

О.Р. Рябова —

начальник архівного відділу районної держав-
ної адміністрації.

Т.С. Рябова —

член Національної спілки журналістів України.

Редакція:

Редактор **Станіслав Лячинський**.
Відповідальний секретар **Олена Наріжна**.
Літпрацівник **Таміла Рябова**.

Номер підготували:

Олена Наріжна і Володимир Неумитий

Комп'ютерна верстка—

Володимир Загорулько

Оформлення обкладинки

Володимир Загорулько

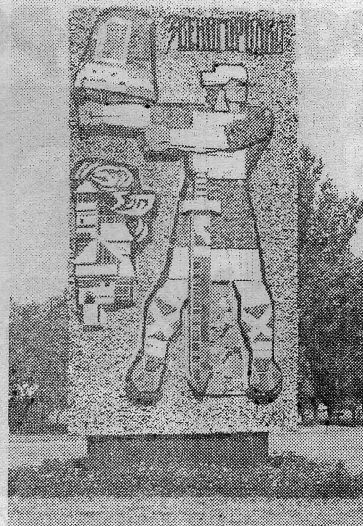
Редакція працює на
громадських засадах.

Адреса редакції:

Звенигородський районний
краєзнавчий музей,
вул. Вячеслава Чорновола, 41,
20200 м.Звенигородка,
Черкаської області.

Здано до набору 10.08.17. Підп. до друку
30.11.17. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 2,79. Обл.
вид. арк. 3. Тираж 1000 Зам.632.

КП "Звенигородське видавничо-поліграфічне
підприємство".
20200, м.Звенигородка,
вул. Софії Терещенко, 28.

ЗМІСТ

Олена Наріжна, Софія Наріжна

Українська революція 1917-1921...с. 2-13 с. 16-20

Володимир Неумитий

Звенигородське повстання 03-13.06.1918... с. 14-15

Володимир Неумитий

Звенигородщина в подіях

революції 1917-1921, с.21-24

Галина Остапенко

Юрій Йосипович Тютюнник с.25-26

Олег Голуб

З історії Козачанського куреня

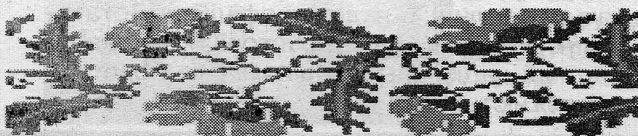
Вільного Козацтва с.27

Раїса Лячинська

Козацтва вільного коші і сотні

Шевченків край до боротьби зібрав. с.28-38

Розповідає наш музей с.39-40

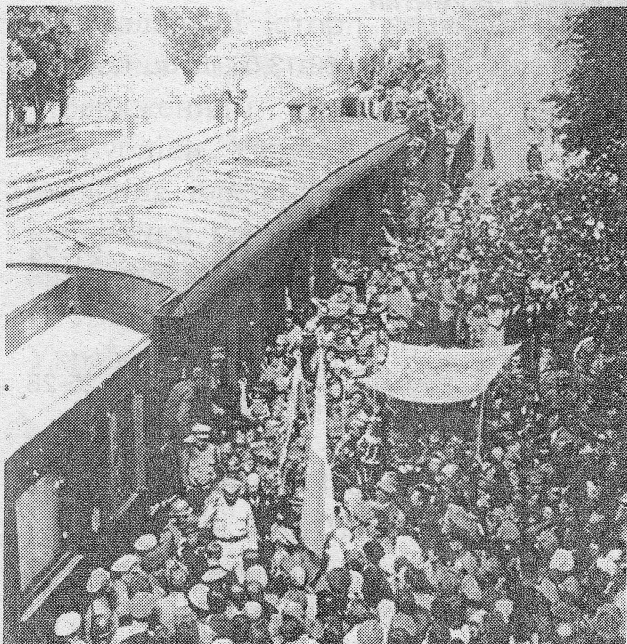
Українська революція 1917-1921

Українська маніфестація у Києві, 1917

Українська Центральна Рада - орган національного представництва українців після повалення монархії у Росії.

Три періоди Української революції: - доба ЦР (березень 1917 - квітень 1918); - доба гетьманату (травень 1918 - грудень 1918); - доба Директорії (грудень 1918 - листопад 1921).

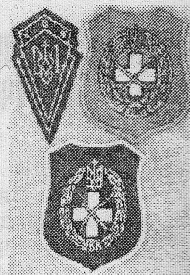

Зустріч С. Петлюри у Фастові після звільнення міста від більшовиків, 29 серпня 1919

Досягнення: - відродження української державності; - визначення території і кордонів України; - затвердження національних символів України: герба, прапора, гімну; - повернення Києву статусу столиці; - надання офіційного статусу українській мові, культурі, історії; - закладення традицій національного війська та боротьби за незалежність.

Стяг Українського вільного Козацтва

Емблеми Козацтва

Державотворчі процеси Центральної Ради

I Універсал
10 червня 1917 рік -
проголошення
автономії України.

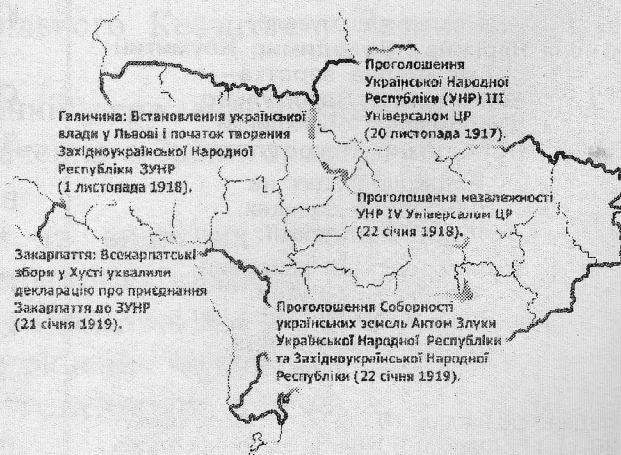
II Універсал
3 липня 1917 рік -
зафіксував наслідки
домовленостей між ЦР
та Тимчасовим урядом.

Генеральний
Секретаріат - уряд ЦР
28 (15) 06 1917 р.

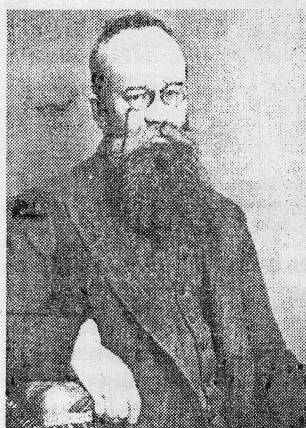
III Універсал
7 липня 1917 рік -
проголошення
Української Народної
Республіки.

IV Універсал
9 січня 1918 рік -
проголошення
незалежності УНР.

Сучасна Україна є спадкоємницею державних традицій Української революції 1917-1921

Визначні Державотворці

**Михайло
Грушевський**

Голова Української
Центральної Ради УНР
(27 березня 1917 - 29
квітня 1918).

**Симон
Петлюра**

Головний отаман
військ Української На-
родної Республіки (УНР)
(з листопада 1918).

**Павло
Скоропадський**

Отаман Вільного ко-
зацтва (жовтень 1917).
Гетьман Української
Держави (29 квітня - 14
грудня 1918).

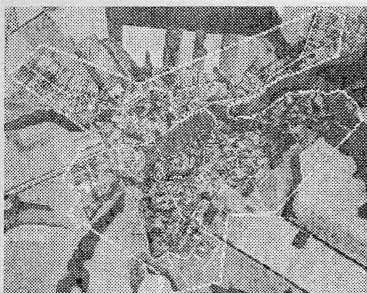
**Євген
Петрушевич**

Голова Української
Національної Ради Захід-
ноукраїнської Народної
Республіки (1 листопа-
да 1918-22 січня 1919).

Гомін волі у дзвін стоголосий

с. Гусакове -
колишній хутір ко-
шового Запорізької
Січі Івана Гусака.

За адміністра-
тивним поділом:
XVI ст. Брацлавсь-
кий повіт, XIX ст. -
Звенигородський
повіт, XX ст. - Зве-
нигородський ра-
йон. У XVIII ст. у селі була каплиця. Потім зведе-
но церкву на честь Різдва Пресвятої Богородиці і
Пріснопіви Марії (Богородична). Нова церква збу-
дована в 1841 р.

Семен Гризло,
походив з селянської
родини. Служив при
війську писарем, пра-
цював учителем у
школі грамоти. Актив-
ний учасник культур-
ного життя с. Гусако-
ве. Один із перших
організаторів Вільно-
го козацтва, започат-
кував податок на
спільну справу і війсь-
ковий вишкіл. Делегат
2-го Всеукраїнського
військового з'їзду від
Звенигородщини (Ки-
їв, червень 1917).

Драматичний гурток Гусаківської "Просвіти"
основа Вільного козацтва

Грицько Оксененко, Параска Сіваченко, Пав-
ло Русалівський, Юхим Котенко, Сергій Вавела,
Настя Русалівська, Купріян Козоріз, Оксана Ру-
салівська, Грицько Харсун. У третьому ряду в
центрі - учасник гуртка з Кальниболота Семен
Гризло. На лавці ліворуч сидить його дружина -
Ярина Феропонтівна Русалівська з Гусакового.
Іванченко М. Дума про Вільних козаків. - К., 2006

Хата Оксе-
ненка у с. Гуса-
ковому, де був
штаб Звениго-
родського ко-
шового Семена
Гризла

На сходці 23 квітня 1917 року селяни с. Гусакового організували формування Вільного Козацтва для самооборони і охорони правопорядку. Цю ініціативу підтримали жителі сусідніх сіл. Виникали козацькі курені в інших волостях Звенигородського повіту. Зокрема в Тарасівці, Козацькому, Лисянці.

Будинок колишньої волосної управи.

Біля волосної управи березень 1917 рік.

На фото: перший справа Павло Квашенко (писар першого куреня Вільних Козаків). Сидять зліва: Смоктій (студент), Никодим Смоктій (засновник Вільного Козацтва), Семен Гризла (отаман Звенигородського коша Вільного Козацтва, Хрисант Смоктій (староста села), Степан Луценко (писар управи). Напівлежать і сидять: Махтей Русалівський, Яків Оксененко (Вільні козаки). Іванченко М. Дума про Вільних козаків. - К., 2006.-С.318

Хай гармати мов дзвони ударять!

Засновники Вільного козацтва
Никодим Смоктій та Семен Гризла

Шевченків край був одним із центрів розгортання національно-визвольної боротьби за відновлення української державності.

Вільні козаки Гусакового, озброївшись мисливськими рушницями та добутими з-під стріх прадідівськими списками, під орудою тільки що вибраного курінного отамана Никодима Смоктія, скинули біля управи погруддя царя Олександра, підняли синьо-жовтий прапор і роззброїли Звенигородську поліцію. Рейдом вирушили по селах записувати бажаючих у Вільні козаки. Сотню набирали із жителів одного села чи міста. Сотні волості об'єднувалися в курінь, курені - в полк, а полки губернії - в кіш.

У Розсоховатці, Новоселиці, містечку Калниболоті, в Стебному, Юрківці, Багачівці, Козацькому, Княжій, Тарасівці, Кирилівці (Керелівці),

Гудзівці, місті Звенигородці, в Озірній та Вільховці провели мітинги. Сотні селян там записувалися у Вільне козацтво. Кошовим отаманом Звенигородського повіту (коша) було вибрано Семена Гризла, курінними отаманами волостей: Гусаківської - Никодима Смоктія, Кальниболотської - Семена Гризла, Лисянської - Михайла Сороку, Вільховецької - Антіна Шкільного, Тарасівської (Керелівської) - Ананія Шевченка, Козачанської - Опанаса Шаповала.

Перші козаки Гусаківської сотні: Гнат Карпенко, Євмен Орленко, Мехтодь Русалівський-Грім (заспівувач), Ларіон Кордюк (сурмач), Павло Квашенко (писар), Максим Іванченко, Семен Іванченко, Іван Вдовиченко-Ремез, Софрон Рябенський-Мовчан, Іван Думанський, Максим Вдовиченко, Вівсей Рудченко (Рудниченко), Улас Смоктій, Платон Соколенко, Тиміш Пономаренко, Дементій Лозовий, Спиридон Фартушний, Іван Лісовенко, Сидір Білобрух, Іван Рябенський, Максим Рябенський, Микита Рябенський із сином Самійлом, Охрім Заграничний із сином Василем, Филімон Оксененко, Петро Ткаченко-Залізник, Стратін Хавалко, Ксенофонт Русалівський, колишні матроси броненосця "Потьомкін" - Самійло Вусатий і Марко Монастирський. Керівники вільнокозачої громади: курінний отаман - Никодим Смоктій, сотник 1-ї сотні - Євмен Орленко, 2-ї сотні - Іван Проценко з с. Кобринове, 3-ї сотні - Яков Мельниченко з с. Заліське, 4-ї сотні - Лигор Чорнобай з с. Гуляйки, 5-ї сотні - Юмен Галайда з с. Вільховець, 6-ї сотні - Дмитро Галан з с. Розсоховатки, а також скарбник - Марко Монастирський.

Поліново-гіркий дзвін волі

Другий Український військовий з'їзд (5-10 червня)

Опанас Шаповал разом з Семеном Гризлом та Михайлом Сергієнком були присутні на Другому Українському військовому з'їзді (5-10 червня 1917 р.), хоча не були (й не могли бути, як особи цивільні) його делегатами. Саме О.Шаповал, одягнений у козацький одяг з шаблюкою при боці та жовто-блакитною пов'язкою через плече, вітав делегатів в другий день роботи з'їзду, від імені Звенигородського Вільного козацтва: "Звенигородський вояка вітає з'їзд від Вільного Звенигородського козачого війська. Ви там на фронті робіть своє діло, а ми тут, робитимемо своє."

Фото вояків Козача Долина, що стали прообразом Вільних козаків на пам'ятному знаку:

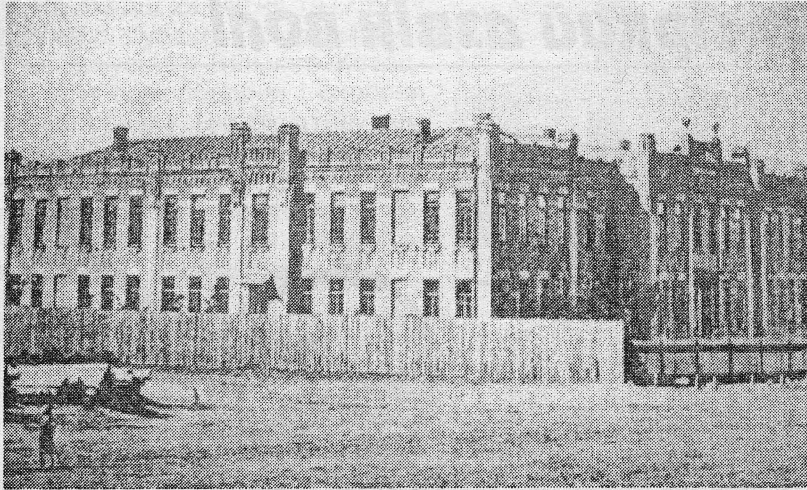
Степан Мазира (ліворуч), Корній Кречотень, Олександр Мазира. З архіву Леоніда Мазири

Пам'ятний знак Борцям за Волю України, козакам та старшинам Козачанського куреня, с. Козацьке. Встановлено за благодійні кошти односельців та членів ГО "Козацький курінь Вільного козацтва". Проект Олега Голуба, художниця Ніна Рябіш, консультанти Вадим Мицик та Роман Коваль.

Опанас Шаповал.
Малюнок Рябіш (Світлоносний) Н.Д.

Комерційне училище. Тут відбувся повітовий з'їзд Вільного козацтва

29 липня 1917 року на повітовому з'їзді Вільного козацтва обрано: Кошовим отаманом Звенигородського повіту - Семена Гризла. Никодима Смоктія з с. Гусакового - помічником кошового отамана, Дмитра Крамаренка з с. Калниболота - другим помічником, Митрофана Шевченка - повітовим скарбником, Мосія Шкільного з с. Гусакового - повітовим писарем, Володимира Павленка - другим писарем, Івана Петриченка з с. Рижанівки - повітовим інструктором. Вільні козаки Звенигородщини бачили майбутнє в поверненні "козацьких" привілеїв, створювали організацію, яка мала бути воєнізованою, складатися виключно з людей, які не підлягали призову на військову службу. Влітку чисельність Звенигородського коша становила близько 2500 осіб, а на початок 1918 року зросла до 20 тисяч.

Голова Центральної ради Михайло Грушевський приймає парад частин Вільного козацтва

З'їзд Вільного козацтва у Звенигородці постановив:

- Вільне козацтво організовується для оборони вольностей українського народу та охорони ладу;
- Вільне козацтво є крайовою військовою організацією, до якої мають право вступати громадяни повіту, не молодші 18 років;
- не можна приймати до організації людей, ворожих до України, а також тих, хто покараний судом за кримінальні злочини;
- всіма справами організації віддають командири разом з Радами козацьких старшин;
- на командні посади старшина вибирається. Вибрана старшина призначає собі помічників

ПОСТАНОВА 1.

1917 року 28 квітня. Гусаківської Воєни, Звенигородського повіту, вільні козаки, Німеччини України, не визнаючи від військової служби, зборилися в селі з Командиром Гусаківської Громади Н. Шкільним і між ними виступили такі слова: Що в цей час самі кучі сили України і вільної Росії, нахилилися на насі боротьбу, проти якого ворога німці, а через те, ми козаки Гусаківської Воєни, вислали спати дозволу, а цей мент негідний агітується і намагається всі свої сили, разом з усіма нашими вільними козаками, стати рука об руку, на захист Росії, проти нашої вільної демократичної вільної сили, котра випускає своїх агітаторів в Росію і котрі висліді в сучасній силі скруті і самостійно арештує контр-революцію; от же першу чергу в своїй турботі ради козаки покликали: Нависо дивитися і змусити ворогів вільного Українства і стати наміреною силою, на захист всіх людей від темних сил, котрі вийшли кругом нас як тодішні і схилялися своїми проханнями стати на перешкоді вільним українцям вільно і вільно старий режим нести; і так як ми козаки вільні, що ми не маємо дозволу контр-революції і в захисті боронити і підтримувати нове Українство і розвивати нашу вільну демократичну-і єдину нашу державу, котра козаки вислали сили на вільні в Українських зборах в тогочасній державі Петербурзі, і в захисті боронити всіх наших громадян, їх сім'ї, їх незалежність от ворожих темних сил нападків, російськ і згоді. Але перше чим приступити до такого упередження і що козаки спираючись на них, треба зрозуміти в своїй силі, котрі висліді вільного козацтва, уряд і от же єдиним постановили: За дач упередження цього козацтва, зібраних Куринних Степанових, Смоктія, Сосняків і сотні - Івана Гораєва, 2 сотні гр.с. Бодунових Івана Прохорова, 3 сотні гр.с. Олексійового Івана Мельниченка, 4 сотні гр.с. Гуляйки Ігоря Червоного, 5 сотні гр.с. Вілківського Івана Галайду, 6 сотні гр.с. Сосняків Дмитра Іванова, і скарбників Івана Жилищинського. Коштовне за підписом власних рук козаки.

Вірно:

Гусаківський
Вол. Галайда

2. Іванович

З документального додатку книги Володимира Лободаєва Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917-1918 рр. - Київ: ТОВ "Темпора", 2010.ст. 303.

Стогне дзвін про славу козачу

Семен Григорович ГРИЗЛО (1879, с. Калниболото - 03.03.1921, м. Звенигородка)

Перший кошовий отаман Звенигородського повіту. Брав участь у повстанні на броненосці "Потьомкін" (1905). Військовий і громадський діяч часів УНР; організатор Вільного Козацтва, Генеральний осавул Вільного козацтва (3.10.1917), повстанський отаман. Військове звання - сотник Армії УНР, полковник Вільного козацтва. У кінці 1917 - на початку 1918 рр. під його проводом знаходилось до 20 тисяч козаків. Активний учасник боротьби проти більшовиків в Україні 1919 - 1921 рр. Загинув у березні 1921 р. у бою біля села Мокра Калигірка.

Никодим Петрович СМОКТІЙ (бл. 1882, с. Гусакове - 1941)

Курінний отаман Гусаківської волості, нащадок козацького роду, заможний, освічений селянин, один із чільних засновників Вільного козацтва. В 1917 році Голова волосного самоуправління та член повітової народної управи, пізніше ще й очолив самоврядування повіту. У 1918 р. Никодим Смоктій був обраний головою Звенигородської земської управи. Учасник Звенигородського повстанського руху. Зазнавши поразки в нерівному бою з кайзерівцями, Н. Смоктій при арешті втік. Виїхав на Далекий Схід. Потім переїхав на Кубань. У 1941 р. під Армавіром його розстріляли німці, нібито, за зв'язки з ОУН.

Григорій Дмитрович ІВАНЧЕНКО (1893 - 1938)

Хлібороб, походив з чумацького роду. Служив у війську, з 1914 р. Фельдфебель російської армії, воював на австрійському фронті, потім у війську УНР і повстанцях. Сотник Вільних козаків с. Гусакового на Звенигородщині (1918 - 1919). Безпосередній свідок "розкуркулення" та "колективізації", віддав коней з реманентом до колгоспу, а сам завербувався на будову до Краматорська. 25 квітня 1938 р. Трійкою УНКВС по Київській області засуджений до розстрілу. Розстріляний НКВС в м. Умань. Реабілітований 31 грудня 1958 р.

Левко (Леонтій) Андрійович ШЕВЧЕНКО

(бл. 1890, Керелівка - 08.01.1919, Керелівка)

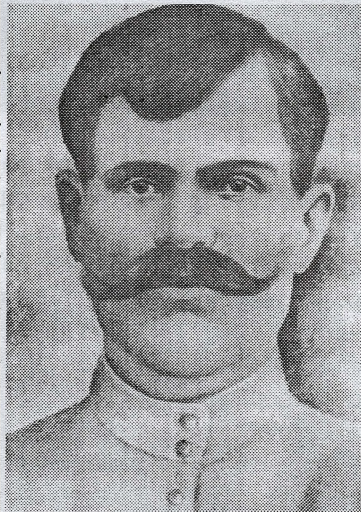
Внучатий небіж Т.Г.Шевченка, учасник Першої світової війни, військовий авіатор, мав офіцерський чин. Отаман Звенигородського коша Вільного козацтва, керівник східної групи повстанців під час Звенигородського повстання 1918 р. Німецьким військово - польовим судом у Києві був засуджений до розстрілу. Після винесення вироку зумів втекти з-під варти. Та все ж трагічно загинув у Звенигородці.

Опанас Кіндратович ШАПОВАЛ

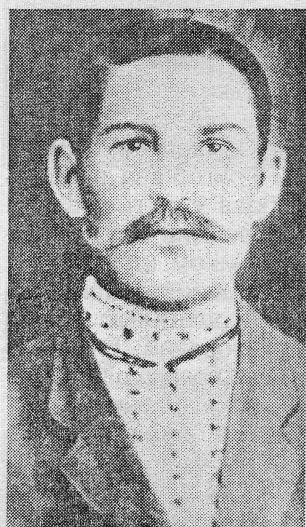
(1860, с. Княжа - 1918)

Княжанський селянин, курінний отаман Козачанської волості. Боронив від розвалу млин у селі Лозоватка та охороняв маєток княгині Куракіної від мародерів. В Козачанський курінь входили: Козачанська, Зеленодобрівська, Топильнянська, Княжицька і Лозоватська сотні. Загальна чисельність куреня складала 600-800 козаків. Потім брав участь у розгромі армії Муравйова під станцією Бобринською, гнав німців зі Шполи.

Софрон Іванович РАВЧЕНКО

Сотник піхоти Вільховецького куреня. Член Повстанського комітету. Учасник Звенигородського - Таращанського повстання проти кайзерівських військ. Розгромив з односельцями німців під Вільховцем. Брав участь в боях за Звенигородку, Лисянку. Розстріляний німцями 1918 р. у Звенигородці.

**Юрко(Юрій)
Йосипович Тю-
нюнник**

(20.04(06.05).1891
с. Будище -
20.10.1930)

Військовий
діяч, учасник
Першої світової
війни, генерал -
хорунжий армії
УНР. Одразу ж
після Лютневої
революції сфор-
мував Перший
Сімферополь-

ський полк ім. Петра Дорошенка. Брав участь у
II Всеукраїнському військовому з'їзді. Був об-
раний членом Центральної Ради. У 1918 році
Звенигородський кошовий отаман Вільного ко-
зацтва. Один із керівників Звенигородсько - Та-
ращанського повстання (1918), організатор дру-
гого зимового походу військ УНР 1921 р. Розс-
тріляний у Бутирській в'язниці (Москва). Реа-
білітований 27.11.1997 р.

**Валентин
Максимович
Трутенко**

(1881, м.
Звенигородка
- 1953, Чилі)

У роки
Першої світо-
вої війни
(1914 - 1918) -
на Південно-
Західному
фронті, під-
полковник.

Після лютне-
вої революції - організатор українського війсь-
кового з'їзду Західного фронту у Ризі. Брав
участь у Зимовому поході (1919 - 1920). Коман-
дир Третьої (Залізної) дивізії. З листопада 1920
р. перебував серед військовиків інтернованих
частин Армії УНР у Польщі, начальник Спільної
юнацької школи (1922). У 1924 р. після ліквіда-
ції таборів виїхав у Німеччину, де приєднався
до угруповання гетьмана П. Скоропадського.
Обирався отаманом Українського Вільного ко-
зацтва, був військовим аташе гетьманського
екзильного уряду у Німеччині. Після Другої сві-
тової війни деякий час перебував у німецькому
таборі Міттенвальді. У 1948 емігрував у Чилі.

**Іван Макаро-
вич Лютий-Лю-
тенко**

(24.06.1897,
с.Товмач
- 19.03.1989 США)

Військовий та
громадський діяч,
меценат. Лютневу
революцію зустрів
на посаді помічни-
ка командира 12-ї
роти 290-го полку
російської царської
армії, що дислоку-

вався в Черкасах. Невдовзі визнав Центральну
Раду. Вступив в бій проти більшовиків, непода-
лік станції Бобринської. З 1919 р. - у повстансь-
ко-партизанському русі. Спочатку очолив загін
Звенигородських повстанців, сформований Се-
меном Гризлом. В різні часи загін складався з
500 - 800 козаків та старшин. Наприкінці осені
1921 р. звенигородського отамана Гонту (Лю-
того-Лютенка) було обрано Головним отаманом
Холодного Яру. У березні 1923 р. емігрував до
Західної України (Польщі).

**Іван Дмитро-
вич Капуловсь-
кий**

(1894, с. Озірна
- 1938)

Походив із ук-
раїнської селянсь-
кої родини. Учас-
ник створення на
Звенигородщині
Вільного козацтва.
Очолював парти-
занські загони під
час Звенигородсь-
ко-Тарашанського

повстання (1918) проти німців і гетьмана Ско-
ропадського. Напередодні повстання разом з
діячами штабу Вільного козацтва П. Демерлієм,
О.Титаренком та ін. заснував газету "Звениго-
родська думка". Служив в штабі загону отамана
Григор'єва. В лютому загін Григор'єва входить
до складу Червоної армії, брав участь у взятті
Херсона, Одеси. В 1922 р. закінчив школу чер-
воних старшин, стає начальником цієї школи,
очолював низку військових училищ, в армії ко-
мандував 23-ю Харківською стрілецькою дивізі-
єю. 4 жовтня 1937 р. заарештований і направ-
лений до Київської тюрми. Військового діяча зви-
нували в антирадянській, націоналістичній і на-
віть диверсійній діяльності, а також у зв'язках з
німецькою розвідкою. 25 серпня 1938 року
Військова колегія Верховного суду СРСР засу-
дила до смертної кари. Реабілітований у листо-
паді 1957 р.

Всеукраїнський з'їзд вільного козацтва

Делегати першого Всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва 3 жовтня 1917 року у Чигирині.

На з'їзд прибуло 200 делегатів від Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Катеринославщини, Херсонщини і Кубані. З'їзд обрав Генеральну Раду з 12 осіб. На почесного отамана всього Вільного козацтва обрано командира 1-го Українського корпусу, царського генерала Павла Скоропадського. Місцем розміщення управи було визначено Білу Церкву. Семена Гризла обрано Генеральним осавулом Вільного козацтва.

Скоропадський Павло Петрович - український державний, політичний і громадський діяч, військовик.

Іван Васильович Полтавець-Остряниця наказний отаман Вільного Козацтва України (1917-1920). Ад'ютант гетьмана Павла Скоропадського. Генеральний писар Української Держави (1918р.)

Кошовий отаман Звенигородщини Семен Гризло відкрив з'їзд Вільного Козацтва у Чигирині. Головою зборів був курінний Тарасівської сотні Митрофан Шевченко, а секретарем - Іван Полтавець-Остряниця. Опанас Шаповал-курінний отаман, також був учасником першого з'їзду Козацтва і пропонувався на посаду Генерального хорунжого.

Група учасників з'їзду Вільного козацтва. Суботів, Чигиринського повіту.

"Героїка" - це благодійний фонд, що виник у 2010 році, як громадська ініціатива зі спорудження пам'ятників і пам'ятних знаків борцям за волю України. Нині благодійний фонд сконцентрував свою увагу на допомозі підрозділам Збройних сил України.

Пам'ятний знак воїнам Армії УНР, встановлено за сприяння та ініціативи благодійного фонду "Героїка" у м. Звенигородка. 25 червня 2011 року.

м. Звенигородка, історичний центр міста (колишня Гостинна площа)

Сергій Євстахійович Рощицький
(1866, м. Шпола - 1923, Польща)

Полковник Армії УНР. Закінчив військове училище (1890), Миколаївську академію Генерального штабу за 2-м розрядом. Станом на 1 січня 1910 року - підполковник, штабс-офіцер для особливих доручень інтендантського управління Іркутської військової округи. 3

1910 року - у відставці. У 1914 році був мобілізований. У 1917 році - корпусний інтендант 13-го армійського корпусу. Останнє звання у російській армії - полковник. З 11 грудня 1920 року - призначений до штабу 20-го куреня 7-ї бригади 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР. У 1921 році - викладач загальної тактики Спільної юнацької стрілецької школи.

Православний цвинтар "Воля" у Варшаві, де поховано С.Є. Рощицького серед вояк УНР

Віктор Цимбал
(1901, с. Ступичне - 1968, США)

Український маляр і графік. Освіту здобув у Київській мистецькій школі. 1917 року записався до студентського куреня. В цьому ж році пішов добровольцем в ряди армії Української Народної Республіки. Бере участь у боях аж до листопада 1920 р. У таборах полонених вояків УНР у Польщі, малював портрети, декорації, карикатури у таборових виданнях (1920-1922). У Празі здобув ім'я найкращого графіка Чехословаччини. 1928 р. переїхав до Аргентини, де 1933 р. працював ілюстратором в комерційній рекламі для фірм Аргентини й США. Мав виставки у Буенос-Айресі (1936, 1948, 1956, 1959). Творчість В. Цимбала позначена сильним впливом символізму: олійні композиції "Три душі", "Катаклізми", "Рік 1933", графічні портрети Т.Шевченка, В.Липинського, Д.Скоропадського, Б.Хмельницького, І.Мазепи та ін.

Штаб 3-ї Залізної Стрілецької дивізії на позиції р. Дністер 1920 рік.

Матвій Леонтійович Мельник
(1889, с.Яблунівка - 1922)

Підполковник Армії УНР. Останнє звання у російській армії - штабс-капітан. На службі в дієвій армії УНР з 1919 року. У 1920-1922 рр. - старшина управління постачання 3-ї Залізної дивізії Армії УНР. Подальша доля невідома.

Віктор Михайлович Філіпович

(1894, с. Межигірка)

Полковник Армії УНР. Закінчив Колегію Павла Галагана у Києві, Костянтинівське артилерійське училище (1915), у складі 4-ї артилерійської бригади брав участь у Першій світовій війні. Був нагороджений орденом Святого Георгія IV ступеня. Останнє

звання у російській армії - штабс-капітан. З 6 грудня 1917 року - командир 1-го дивізіону Січової Запорізької гарматної бригади 2-го Січового Запорізького корпусу військ Центральної Ради, з 6 березня 1918 року - вартівний старшина Військового міністерства УНР. З 28 березня 1918 року - ад'ютант товариша військового міністра УНР (згодом - Української Держави), з 17 грудня 1918 року - ад'ютант командувача Осадного корпусу військ Директорії. З січня 1920 року - командир 11-ї батареї 5-го гарматного полку Січових стрільців Дієвої армії УНР. У грудні 1919 року - був інтернований польською владою у Рівному. З 18 серпня 1920 року - командир 16-го гарматного куреня 6-ї гарматної бригади 6-ї Січової стрілецької дивізії Армії УНР. У 1920-30-х рр. жив на еміграції у Польщі. Подальша доля невідома.

Олекса Іванович Макушенко

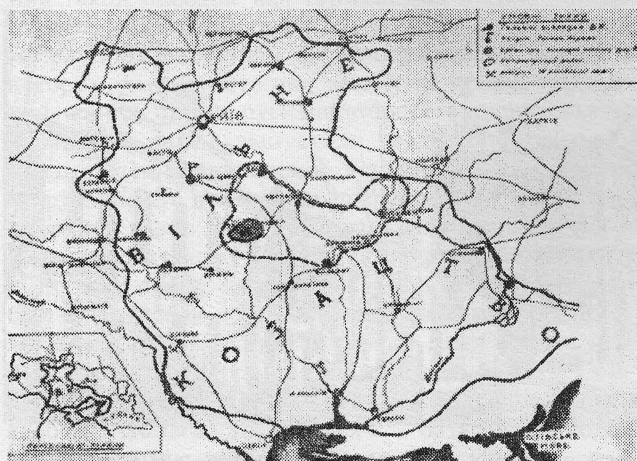
(1893, м. Лисянка - 1920)

Підполковник Армії УНР. Закінчив реальне училище, Олександрівське військово-училище (1914). Останнє звання у російській армії - штабс-капітан. У квітні-листопаді 1918 року - командир куреня в Армії Української Держави.

У січні 1919 року сформував технічну сотню 1-го Синього полку Синьожупанної дивізії Дієвої армії УНР. У лютому 1919 року був поранений у боях проти більшовиків, після одужання обіймав посаду начальника команди зв'язку 1-го (згодом 7-го) Синього полку 3-ї Залізної дивізії Дієвої армії УНР. У травні 1920 року сформував та очолював 25-й Синій курінь 3-ї Залізної дивізії Армії УНР. У липні-серпні 1920 року - в.о. представника командування Армії УНР при штабі 3-ї Російської армії генерала Пермікіна. З 1 вересня 1920 року - старшина для доручень штабу 3-ї Залізної стрілецької дивізії Армії УНР. Подальша доля невідома.

У вихорі літ шабель не з'їла іржа

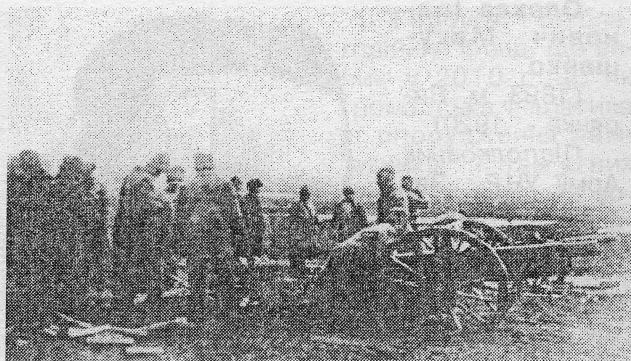

Звенигородський Кіш контролював великі території Київщини і Херсонщини. В лютому 1918 р. козаки Звенигородського Коша Вільного Козацтва роззброїли всю артилерію 2-го московського гвардійського корпусу; розбили два московські кавалерійські полки, що сунали на Україну і захопили все їхнє військово майно та 2000 коней.

М.Григор'єв

У лютому 1919 р. відбулося об'єднання частин Звенигородського коша Вільного Козацтва отамана Ю.Тютюнника з загонами отамана Матвія Григор'єва, в результаті якого утворилася могутня Повстанська армія (23 тисячі багнетів і шабель, 52 гармати, 20 бронепоездів). Командувачем Повстанської армії став М.Григор'єв, а Ю.Тютюнник начальником штабу.

Повстанці обстрілюють Звенигородку, в якій оточені німці і гетьманці (7-9 черня 1918 р.)

Гусаківську сотню у 240 багнетів очолив Грицько Іванченко. Повстанці разом з Вільними козаками розбили два ескадрони кайзерівських угруповань. Захопили 3 гармати.

Г.Іванченко

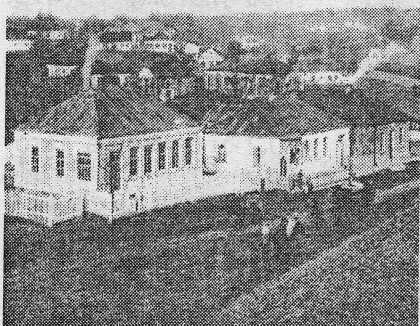
Мобілізація до повстанського загону селян Звенигородщини (1919 р.) 2-й на коні - отаман Карась, 3-й на коні - отаман Семен Гризло. Влітку і восени повстанці під командуванням Ю.Тютюнника вели бої з німцями і гетьманцями.

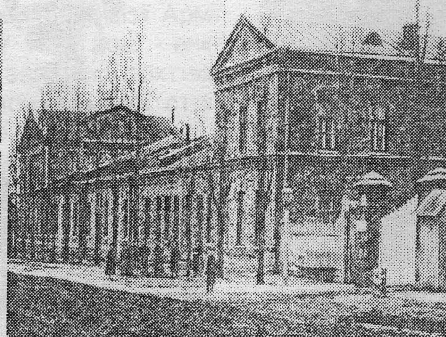
Керівники Звенигородського збройного повстання 1918 р.

На фото П.Тонковид, В.Валяс, Ф.Грибенко.

СВІДКИ БУРЕМНИХ ПОДІЙ

Куток Звенигородщини Піски

Приміщення Спирт заводу

Ремісниче училище

5 червня виступили селяни сіл Моринці, Пединівка, Вільшана. 7 червня на боротьбу піднялися селяни с. Озірна, в руки повстанців перейшли Піски - передмістя Звенигородки. Селянсько - козацькі загони громили карателів і ліквідовували місцеві органи геть-

манської влади. Основні події відбувались поблизу Звенигородки. Штурм Звенигородки відбувся 9-го червня 1918 року. В справжні фортеці перетворили німці приміщення ремісничого училища, комерційної школи, горілчаного складу.

Из збірника "Громадянська війна на Україні 1918-1920. Сборник документов и материалов в трех томах, четырех книгах" - Киев, 1967 ст. 190 - 191.

№257

ДОНЕСЕНИЕ УЧИТЕЛЯ СМЕЛЯНСКОЙ ГИМНАЗИИ В ГЕТМАНСКОЕ МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ О ПОВСТАНЧЕСКОМ ДВИЖЕНИИ В ЗВЕНИГОРОДСКОМ УЕЗДЕ КИЕВСКОЙ ГУБЕРНИИ

20 июня 1918 г.

С того времени, как я выехал в уезд, прошло 5 недель. За это время мною было выяснено, где были у заговорщиков склады оружия и кто этим управляет. Весь этот материал я передал атаману офицерской дружины в уезде для исполнения, а копии уездному старосте одновременно с сим мною собрано 42 приговора 42 обществ разных сел о признании гетманской власти, которые также переданы уездному старосте. В настоящий момент восстания в уездах Звенигородском, Уманском, Липовецком, Таращанском, Сквирском, Чигиринском и части Елисаветградского, которые я объезжал, находятся они в таком положении:

Когда атаман офицерского отряда прибыл в с. Гусаковку за оружием и заговорщиками, то последние, разобравши оружие, разбежались по лесам и в ту же ночь сформировали отряд в 1000 человек под командой старшины Кравченко. Сей отряд напал на проходящую германскую кавалерию в числе 2 эскадронов и 1 батареи с обозом между селами Гусаковкой и Ольховцем на поле и разбивши германцев, отобрали батарею и все оружие; тем временем в Лисянке второй такой же отряд окружил германцев у Лисянского костела в г. Звенигородке и на вокзале; во все эти места означенный отряд был послан с тем, чтобы захватить у германцев артиллерию, и германцы в этих местах сдали оружие. Поднявши дух населения такой победой над германцами и офицерским отрядом и расстрелявши большое число офицеров, мятежники выпустили из типографии воззвание, в котором указали, что они воюют не против германцев, а лишь против русификаторского правительства гетмана, а также выпустили декрет, по которому призывается все население Украины от 16 до 50 лет к оружию; кто декрета не послушает, тот подлежит смертной казни. На основании этого декрета моя и Кишанского хаты, как симпатизирующих гетману, сметены с земли до основания. Алексей бежал, а я был арестован и пришиблен прикладами и люшнями до потери сознания, но ночью меня спасли мои родственники и дали мне возможность бежать. Сейчас дело в таком положении: мятежников по лесам и хлебам (пашням) до 30 тысяч. 2 батареи полковой артиллерии и до 200 пулеметов, но с каждым днем мятежники увеличиваются своей численностью: приходят все новые и новые отряды из других уездов и даже из других губерний, как-то: из Подольской и Херсонской, всем этим управляют старшины Кравченко, Павловский, Бевзенко, Брайченко, Русаловский, Скобла, Сухомлин, Задерыголова и несколько человек под старшин. Германцы, в свою очередь,

не ликвидируют отрядов этих на местах, а проходят лишь по большим дорогам и по пути сжигают села и только в бой раз вступили было под Тальным в числе 2 батальонов пехоты и 1 батареи, но должны были, оставивши несколько вооружений, отступить и идти в обход на Звенигородку. Сейчас при помощи другого отряда из Цветково германцы вступили в Звенигородку, но за город не идут, а все леса и пашни вокруг города полны мятежников которых было, как я означил, до 30 тысяч, но число их увеличивается с каждым днем.

Я прибыл в Киев пешком через Умань, из Умани через Казатин ибо линия Звенигородка — Цветково — Христиновка прервана, мосты разрушены. Я, когда был посылаем по этому делу в провинцию, считался на должности, имел свои деньги около 800 руб., а теперь дома все разрушено мятежниками и я больной, пришибленный, без копейки за душою, приехал с докладом по вверенному мне делу и ко мне, отец, даст плату за сей месяц и возвратит произведенные мною по этому делу расходы из мои собственных средств. Прошу, отец, выяснения и пособия пока что.

Со мной прибыли беженцы: заведующий свекловичными плантациями гр. Потоцкого, мой зять и студент межевого института, моей жены брат. Для ликвидации мятежа нужно уничтожить штаб мятежников, который помещается в лесу «Хурсене» между селами Поповка и Кобринова в лесничестве.

Р. С. Со мною также бежал сын уездного старосты Николай Иванович Машир.

Подлинный подписал:

Учитель Смелянской гимназии А. Школьный

Перевел 20. VI 1918 г.

ЦГАОР УССР. ф.1216. од. 1. д.72

Заверенная копия. Рукопись.

№ 247

СООБЩЕНИЕ ЗВЕНИГОРОДСКОГО УЕЗДНОГО КОМЕНДАНТА КИЕВСКОМУ ГУБЕРНСКОМУ СТАРОСТЕ ОБ ОСАДЕ г. ЗВЕНИГОРОДКИ ВОССТАВШИМИ КРЕСТЬЯНАМИ

15 июня 1918 г.

7 июня город был обложен восставшими крестьянами. 9-го германцы отдали оружие части карательного отряда. Я, помощник адъютанта, уездный староста и его помощник были заключены в тюрьму. Вечером староста, его помощники, четыре офицера карательного отряда зверски убиты.

12-го германцы подошли и освободили. Крестьяне волнуются, некоторые села привозят оружие. Комендант восставших крестьян летчик Шевченко задержан, брат его Митрофан, каторжанин, скрылся. Я временно исполняю обязанности старосты.

Звенигородский уездный комендант Зумберов

Прервел 19.VI 1918 г. Яковец

ЦГАОР УССР. ф.1216. од. 1. д. 72 л.30

Заверенная копия. Рукопись

(документ мовою оригіналу).

Звенигородське повс

Хронологія подій:

03.06.1918 - селяни с. Орли розгромили каральний загін;

04.06.1918 - селяни с.Ганжалівка розгромили ще один німецько-гетьманський загін;

- повстали жителі м. Лисянка;

05.06.1918 - повстали села Моринці, Пединівка, Вільшана та інші;

07.06.1918 - повстали с.Озірна, передмістя Звенигородки Піски;

08.06.1918 - лисянський гарнізон прорвався до Звенигородки, відбувся бій з повстанцями поблизу Озірни;

- отаман О.Шаповал розгромив німців у м. Шпола;

09.06.1918 - розгромлено німецький загін поблизу с. Гусакове;

- повсталі ввійшли у м. Звенигородка 13.06.1918 - у м. Звенигородка ввійшли німці;

- заарештовано керівника повстання Л. Шевченка.

Керівники повстання:

Левко Шевченко - очолив повстання;

поручик Кривда - начальник штабу;

Юрій Тютюник - "ідейний" керівник повстання.

Командири загонів:

Туз, Квітковський, Грибенко, Шендрик, Никодим та Хресант Смокції, Семен Гриз-ло, Антін Шкільний, Ананій (Митрофан) Шевченко, Опанас Шаповал, Федот Бондар, Іван Капуловський, Григорій Іванченко, Сергій Тертиця, Архип Пшеничний та інші.

Умовні позначки:

населені пункти, охоплені повстанням;

03.06.1918 - дата виступу селян проти німецько-гетьманських військ;

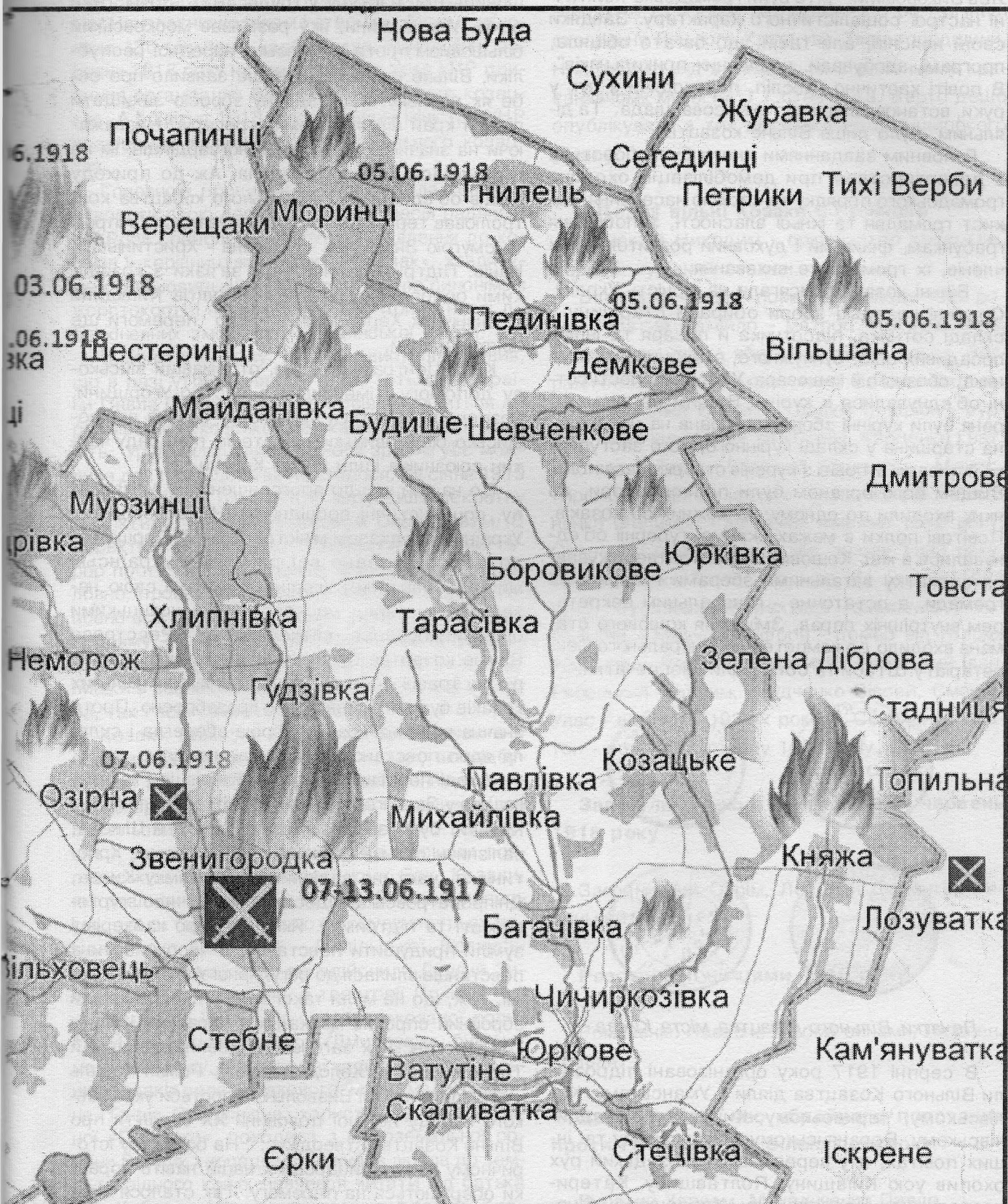

- місця боїв повсталих з німецько-гетьманськими військами.

Мапу розроблено методистом районного методичного кабінету відділу освіти РДА **Володимиром НЕУМИТИМ**

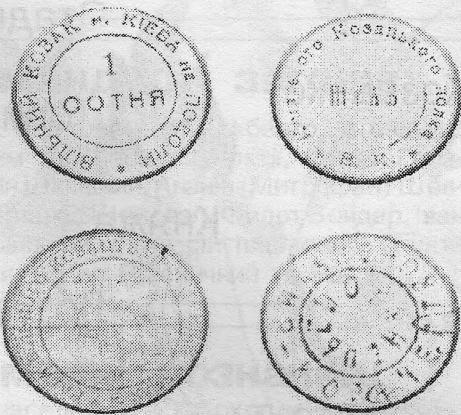
тання 03-13.06.1918 року

На Звенигородщині у кінці 1917 - на початку 1918 р.р. поширили свою агітацію соціалісти-революціонери та більшовики. Як згадував Лев Биковський: "...то були громадсько-політичні настрої соціалістичного характеру. Завдяки своїй неясній, але такій, що багато обіцяла, програмі, здобували численних прихильників". В повіті хаотично наосліп, переходячи з рук у руки, встановлювалась тимчасова влада. Та діяльним було лише Вільне козацтво.

Головним завданням якого були боротьба з дезертирством при демобілізації, охорона громадського порядку та спокою населення, захист громадян та їхньої власності, запобігання грабункам, фізичний і духовний розвиток своїх членів, їх громадське виховання.

Вільні козаки присягали на вірність Україні. Сотенні козацькі збори обирали старшину у складі сотника, підсотника й писаря та інших посадових осіб: бунчужного, скарбника, складника, обозного й кашовара. У межах волості сотні об'єднувалися в курінь. Вищим органом куреня були курінні збори та обрана на них курінна старшина у складі курінного, його заступника й писаря. У повіті з куренів створювався полк. Вищим його органом були полкові збори, до яких входили по одному від кожних 50 козаків. Повітові полки в межах окремої губернії об'єднувалися в кіш. Кошовий отаман затверджувався спочатку загальними зборами губерньської громади, а остаточно - генеральним секретарем внутрішніх справ. Зміщення кошового отамана входило до компетенції Генерального Секретаріату. Штаби та сотні мали свої печатки.

Печатки Вільного козацтва міста Києва

В серпні 1917 року організовані підрозділи Вільного Козацтва діяли в Уманському, Канівському, Черкаському, Київському, Бердичівському, Борзнянському, Ніжинському та інших повітах, а у вересні вільнокозацький рух охопив усю Київщину, Полтавщину, Катеринославщину, Чернігівщину, Херсонщину і навіть Кубань.

В силу своїх можливостей вільнокозацькі формування разом із малочисельними українськими військовими частинами протистояли більшовицькому наступу у грудні 1917 - січні 1918 років. У ході війни, яку розв'язав московський більшовизм проти Української народної республіки, Вільне козацтво вперше заявило про себе як реальну силу, здатну зброєю захищати рідний край від іноземних агресорів. Незважаючи на значні зусилля червоногвардійців, їм не покорилося Звенигородщина. Аж до приходу німців об'єднаний штаб Вільного козацтва контролював територію, що обмежувалася Дніпром та смугою Знам'янка - Помішна - Христинівка - Канів. Підтримувалися тісні зв'язки з козацькими осередками південних повітів Київщини та північних Херсонщини. Та до перемоги ще шлях далекий.

Коли Центральна Рада, отримавши військову допомогу Німеччини та Австро-Угорщини, розпочала очищати українську землю від російсько-більшовицьких карателів, попереду частин союзників ішли Вільні Козаки.

Бо на той час до проголошення IV Універсалу, соціалістичні провідники УНР обеззброїли Україну. За наказом міністра УНР М. Порша було демобілізовано всі регулярні українські військові частини і Україні обороняти свою незалежність перед московсько-більшовицькими ордами довелося майже голіруч... Реєстрове Вільне козацтво було ліквідоване у квітні 1918 р., а у травні - червні, на місцях, курені. Вільних козаків було розформовано і роззброєно. Проте значна частина козаків зброю зберегла і склала ядро повстансько-селянського руху.

У ході повстання проти кайзерівців і гетьмана, яке у Звенигородському повіті очолили Вільні Козаки, були звільнені міста Тальне й Шпола, залізничні станції Цвіткове та Бобринська, Христинівка, частина залізниці в напрямку Києва, Дніпропетровська, Одеси. Не вистачило згуртованості та підтримки. Як не прикро кайзерівці зуміли придушити повстання. З часом частина повстанців влилася до регулярної Української армії, ті ж, що не мали такої змоги, продовжували збройний спротив москалям - червоним і білим - у повстанських загонах на Звенигородщині й Таращанщині, в Холодному Яру. Роман Коваль - дослідник історії Визвольної боротьби українського народу першої половини XX століття про Вільне Козацтво стверджує: "На бойовому історичному шляху лицарських націй навіть поразки обертаються на перемогу. Так сталося і під час національно-визвольних воєн..."

Ліквідація

Наприкінці січня 1918 року Уряд УНР здійснив спробу заснувати Вільне реєстрове козацтво для організації внутрішньої охорони повітів. На платню козакам і старшині було асигновано 130 мільйонів карбованців. Наприкінці березня 1918 року на вимогу німців Уряд УНР припинив організацію Вільного реєстрового козацтва. А 5 квітня 1918 року наказом міністра УНР розформовувалися усі загони Вільного козацтва.

Головною причиною, яка завадила козакам створити свою державу стала агресія радянської Росії і особливе жорстоке ставлення до козаків її керівництва. Слово — «козак», завдячуючи більшовицькій пропаганді, стало синонімом жорстокості і непримиренності, причетності до безкінечних змов проти Радянської влади.

В.Ленін в одному зі своїх виступів заявив, що в разі утримання при владі гетьмана України Павла Скоропадського Росія зменшиться до розмірів Московської держави XVI - XVII століть. Уряд більшовицької Росії зробив усе можливе для того, щоб так не сталося. 24 січня 1919 року Оргбюро ЦК РКП(б) випустило секретну директиву, підписану Яковом Свердловим. В директиві говорилося: "Провести масовий терор проти багатих козаків, винищивши їх поголовно; провести нещадний масовий терор стосовно всіх козаків, що брали участь - пряму або непряму - у боротьбі з Радянською владою... Конфіскувати хліб і змусити зсипати всі надлишки в зазначені пункти, це стосується як хліба, так і всіх сільгоспродуктів..."

Козаки Вільного Козацтва брали участь у повстаннях проти радянської влади, які відбувалися аж до 1923 року. За свідченнями деяких джерел, у 1921 р. Полтавець Остряниця Іван Васильович короткий час нелегально перебував в Україні, де керував антирадянським повстанським загonom у Холодному Яру. Козаки, які входили до складу загонів Вільного козацтва, стали також основою формування трьох похідних груп Армії УНР — Подільської, Волинської та Бессарабської, які здійснили Другий Зимовий похід на Україну з території Польщі.

Михайло Іванченко син вільнокозачої родини. Його батько Григорій Дмитрович, був Чумацького роду, а в буремні часи Сотником Вільних Козаків села Гусакового, мати, малограмотна, Гафія Софронівна, хористка дореволюційної «Просвіти», походила з малоземельної родини Від них хлопець успадкував любов до землі та рідного краю, навчився читати від батька по «Кобзареві», привезеному з фронту. Кра-

єзнавець М.Г.Іванченко зібрані матеріали своїх досліджень надав для виставкового стенду «Вільне Козацтво України», створеного Вадимом Мициком та Юрієм Могильним до 85-ї річниці створення Вільного Козацтва Звенигородщини. Нині цей стенд знаходиться в районному краєзнавчому музеї ім. Т.Г.Шевченка. Варто дещо опублікувати з тих дослідження для широкого загалу:

Перші вільні Козаки с.Гусакове

Смоктій Никодим - організатор козацтва, перший курінний отаман.

Більобрюх Сидір - помер від голоду 1933 року, Вусатий Самійло - матрос -потьомківець, Вдовиченко Іван - вбитий у 1930-х роках, Заграничний Охрім, Заграничний Василь Охримович, Іванченко Семен, Кордюк Ілларіон - сурмач, вмер від голоду 1933 року, Карпенко Гнат, Лісовенко Іван, Лозовий Демерлій, Монастирський Марко - матрос -потьомківець, Оксененко Філімон - загнаний німцями 1943 року, Орленко Семен - помер від голоду 1933 року, Пономаренко Тиміш - помер від голоду 1933 року, Русалівський Мехтодь - заспівувач, Рябенький - Мовчан Софрон - помер від голоду 1933 року, Рябенький Микита, Рябенький Іван, Рябенький Максим, Рудченко Вівсей, Смоктій Улас - вбитий у 1930-х роках, Соколенко Платон - помер від голоду 1933 року.

Загинули в бою з кайзерівцями червень 1918 року

Заграничний Охрім, Лозовий Дементій, Рябенький Архип.

Розстріляні німцями 1918 року

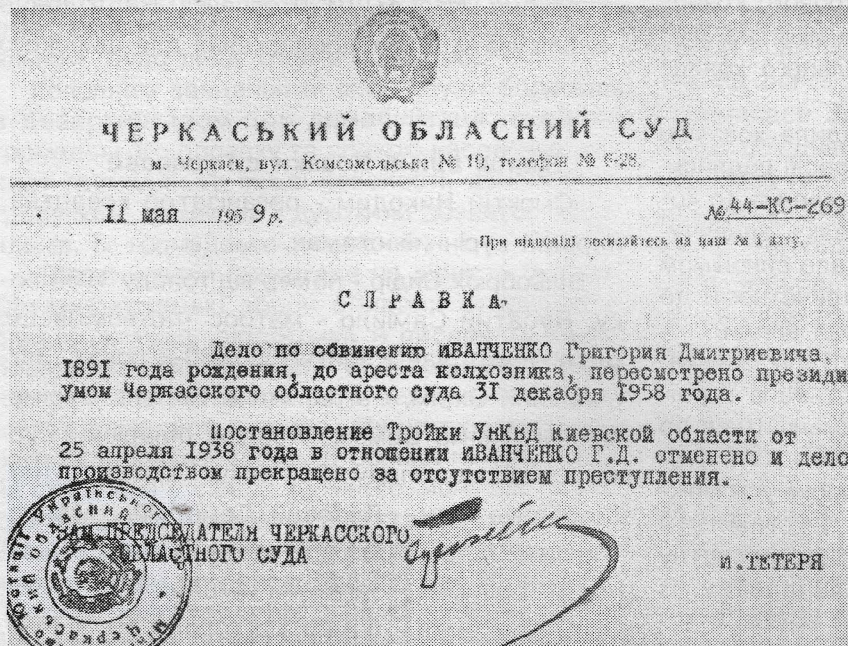
Романенко Павло із трьома синами, Лісовенко Іван.

Загинули під час збройного повстання проти Гетьмана під Білою Церквою

Вусатий Харлам, Михальченко Павло

Розстріляні НКВС в Умані 19.05.1938 року

Вдовиченко Хрисант, Вдовиченко Яким, Гернега Омелько, Діхтяр Іван, Діхтяр Сава, Іванченко Грицько, Кабанник Сергій, Кислоокий Кузьма, Котенко Семен, Котенко Юхим, Морозенко Мануїл, Руденко Роман, Руденко Данило, Рудченко Михайло, Яценко Максим.

Українська революція 1917-1921 років - важливий період в історії нашого народу. Більшовицький переворот 1917 року спричинив розкол українського суспільства та протистояння нової російської влади і України. У революційних подіях брали активну участь і наші земляки. Вони серед інших стояли у витоків української національної армії і Вільного Козацтва, боронили Батьківщину від німецько-австрійських окупантів, посягань з боку радянської Росії, захищали інтереси новоствореної Української держави. Є ще багато недосліджених і невідомих сторінок нашої історії. Серед них і Вільне козацтво, поширене по всій Україні, яке прославилось боротьбою за самостійність України: антикайзерівським повстанням 1918 р., розгромом загонів більшовицького карателя Муравйова. Сьогодні це теми для досліджень наших учнів та студентів, краєзнавців та імених науковців. Нам залишилися у спадщину кропіткі дослідження земляка Михайла Іванченка. Його роман-хроніку "Дума про Вільних козаків" у 2008 році було пошановано літературною премією "Берег надії" імені Василя Симоненка, а у 2012 - літературною премією імені Юрія Горліса-Горського. Роман створений на основі спогадів, розповідей Вільних козаків та ґрунтовних досліджень документів тих подій.

У період з 1917 р. по 1921 р. Україна пережила різні форми національної державності (УНР, Українська держава, ЗУНР), але державну незалежність втримати не змогла. Українські етнічні території були розділені між СРСР, Польською Республікою, Королівством Румунія та Чехословацькою Республікою. Таким чином,

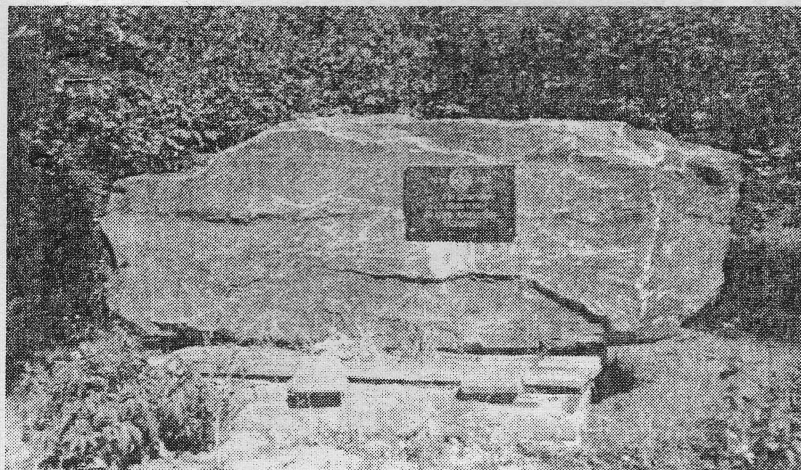
Українська національно-демократична революція зазнала поразки, яка була наслідком незгуртованості політичної еліти, незавершеності процесу формування нації, зовнішніми військовими і політичними факторами. Американський філософ Д. Сантаяна колись говорив, що той, хто не пам'ятає свого минулого, приречений пережити його заново. Сьогодні, через сто років, українська історія повторюється, триває війна на сході. Наш народ готовий зі зброєю у руках рішуче відстоювати незалежність та територіальну цілісність держави. Наші земляки: Костянтин Дубовський, Віктор Бойко, Володимир Шуклін, Віктор Погорілий, Анатолій Зозуля, Михайло Нетесюк, Роман Кузьмін, Мак-

сим Фролов, Володимир Назаренко, Сергій Дядченко, Володимир Женжеруха, Сергій Сиротенко, - проливаю кров'ю за Вітчизну назавжди вписали себе у сторінки історії незалежності нашого народу.

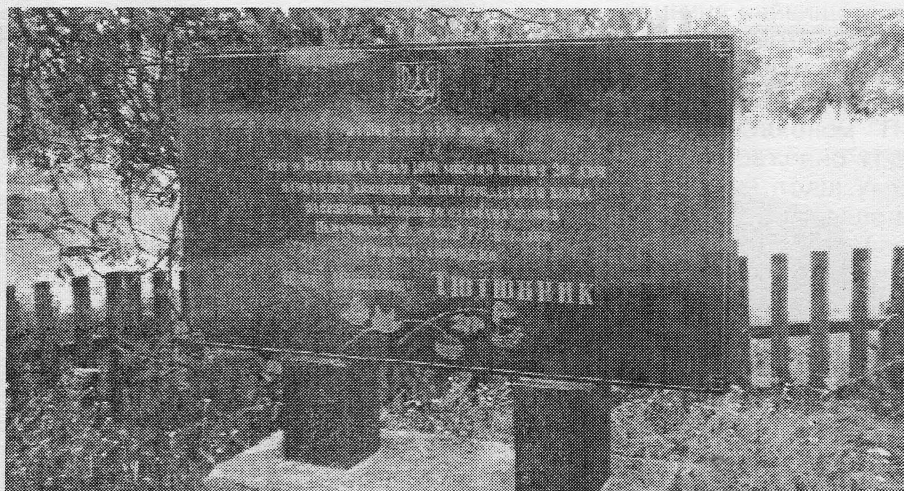
Учасники Звенигородського збройного повстання. Фото 1918 року (із фондів ЗКМ Дф 133)

Йшли за кровну справу здобувати славу

Пам'ятний знак на честь створення першого загону Вільних козаків на Звенигородщині в березні 1917 року. Був встановлений 1997 року в с. Гусакове. Автори пам'ятника - художник В.Шах, проект В.Мічик, керівник робіт В.Петрушевець.

Пам'ятний знак на садибі, де народився генерал-хорунжий війська УНР Ю.Й.Тютюнник встановлений 2001 року у с. Будище.

рекидав через плече бандуру. Міг вправно їздити на коні, влучно (на звук) стріляти з рушниць та револьвера, досконало володів холодною зброєю.

Кобзар Антін Митяй (Петюх), учасник Медвинського повстання, старшина повстанського загону отамана Цвітковського. Сліпий козак-бандурист був учасником національно-визвольного руху 1917-1921 рр. Під час бойових дій одягався в козацький однострій, чіпляв до пояса шаблюку і пістоль, перекладав через плече бандуру. Міг вправно їздити на коні, влучно (на звук) стріляти з рушниць та револьвера, досконало володів холодною зброєю.

с. Стара Буда,

кладовище Пам'ятник-меморіал у вигляді камінного козацького хреста поруч з бандурою на могилі Антіна Огійовича Митяя. Сліпий козак-бандурист був учасником національно-визвольного руху 1917-1921 років. Завдяки небайдужості патріотично налаштованих активістів українського реєстрового козацтва ім'я бандуриста повернуто на скрижалі історії. Віднайти місце поховання вдалося директору Богуславського районного музею Петру Гогулі.

Дзвін пам'яті, що не підвладний волі часу

Михайло Григорович Іванченко (18 листопада 1923 - 14 січня 2015)

Український письменник, поет, художник і краєзнавець. Член Національної спілки письменників України (від 17.04.2007), лауреат премії ім. В.Симоненка та Літературної премії імені Юрія Горліса-Горського (2012).

Бандурист Василь Варченко. Художник М. Іванченко

Учасник Коліївщини в складі гайдамацького загону Ремези, до якого 1768 прийшов із Звенигородки (тепер Черкаської обл.). Грою на бандурі й піснями піднімав бойовий дух повстанців. Страчений у м. Кодні за вироком шляхетського суду.

Іконостас Вільних козаків Звенигородщини Михайла Іванченка

Григорій Іванченко

Семен Гризло

Никодим Смоктій

Творча спадщина сина сотника Вільного козацтва

Звенигородщина в подіях революції 1917-1921 років

У період революційних подій 1917-1921 років територія сучасного Звенигородського району входила до складу Звенигородського повіту Київської губернії (утворений в 1796 році, ліквідований у 1923 році). Повіт був великий, 12 волостей. Охоплював території сучасних Звенигородського, частини Лисянського, Тальнівського, Катеринопільського, Городищенського, Шполянського районів. Населені пункти сучасного Звенигородського району належали до волостей:

- Село Ризине в описуваний період входило до складу Русалівської (Багвянської) волості Уманського повіту Київської губернії.

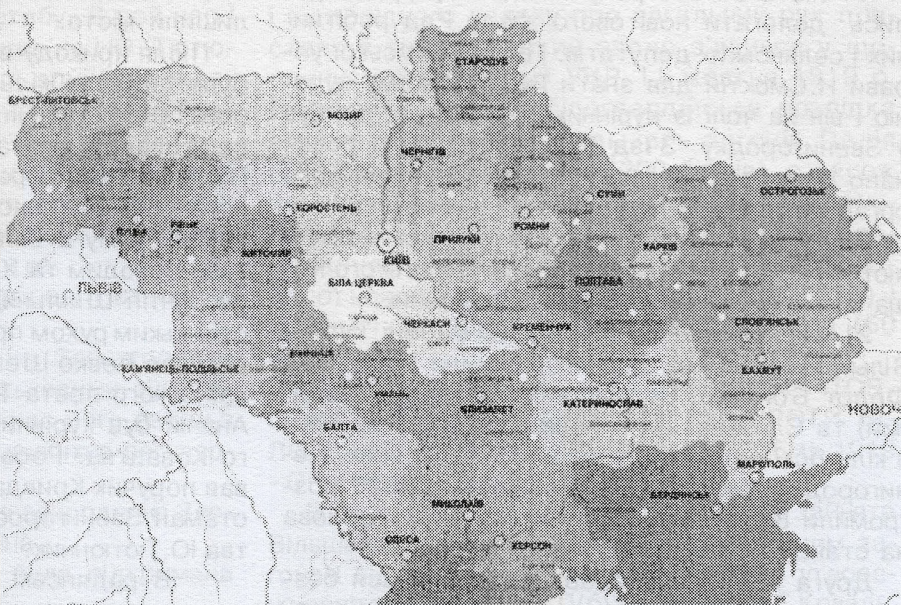
До складу вказаних волостей входили також населені пункти, які при сучасному адміністративно-територіальному устрої знаходяться в межах інших районів Черкаської області.

Згідно із Законом "Про адміністративно-територіальний поділ України" від 6 березня 1918 року, частина повіту мала увійти до складу Черкаської землі Української Народної Республіки. (Черкаська земля - земля Української Народної Республіки.

Адміністративно-територіальна одиниця найвищого рівня. Земський центр - місто Черкаси заснована 6 березня 1918 року згідно з Законом "Про адміністративно-територіальний поділ України", що був ухвалений Українською Центральною Радою. Скасована 29 квітня 1918 року гетьманом України Павлом Скоропадським, що повернув старий губернський поділ часів Російської імперії. Адміністративна межа між Черкаською землею та

Побожжям мала проходити по території Звенигородщини. (Дивись карту.)

- Гусаківської (Гусакове, Вільховець);
- Єрківської (утворена в кінці XIX ст. об'єднанням Богачівської та Стебнянської волостей). Входили села Стебне, Богачівка, Юрківка,
- Козачанської (Козацьке, Княжа);
- Неморозької (Неморож, Водяники, Мурзинці, Мизинівка, Озірна, Попівка, Стара Буда);
- Пединівської (Пединівка, Будище, Гнилець, Моринці);
- Стецівської (Стецівка, Чичиркозівка);
- Тарасівської (Тарасівка, Боровикове, Демков, Шевченкове (Кирилівка), Хлипнівка (Верески), Гудзівка (Попів Ріг), Михайлівка);
- Чижівської (Чижівка, Риханівка, Кобиляки, Чемериське)

Таким чином, події 1917-1921 р.р., описані очевидцями, стосуються не сучасного Звенигородського району, а території, набагато більшої.

1917 рік

Із перших днів революції 1917 року жителі Звенигородщини активно включились в революційний процес.

Особливе патріотичне піднесення було у селах Звенигородського повіту. При чому на всіх ділянках життя. У волосному центрі селі Гусаковому місцеві жителі, очолювані Никодимом та Хрисантієм Смоктями зорганізувались і заснували в березні 1917 року курінь Вільних Козаків. Козачий рух охопив весь повіт. По всіх колишніх волостях було створено курені. На з'їзді у Звенигородці 23 квітня 1917 року прийняли своєрідний статут Вільного Козацтва, в якому йшлося, що воно "організовується для оборони вольностей українського народу та охорони ладу". Отаманом Вільного козацтва було обрано кальниболотського вчителя Семена Гризла.

В цей же час 23-24 квітня у Звенигородці відбувся з'їзд учителів повіту, щоб налагодити навчання українських дітей. На ньому прийнято таку постанову, щоб перевести школи на українську мову навчання, називати їх народними.

Восени 1917 року в Звенигородці виникла більшовицька організація в складі 17 осіб. Було утворено ревком (Г Герасун, С.Семенов, І.Чижов), який очолив Б. Кац. На Звенигородщині, окрім формувань Вільного Козацтва, діяли окремі підрозділи війська УНР і навіть червоні загони, як ось Туза, що не визнавали московської зверхності.

1918 рік

11 лютого 1918 року в Звенигородці зібрались делегати повітового з'їзду Рад робітничих і селянських депутатів. Голова Земської управи Н.Смоктьїй дав знати Гусаківському куреню і він на чолі із курінним А.Шкільним прибув у Звенигородку. З'їзд більшовиків було розігнано і визнано не чинним. Під час втечі його організатор Б.Кац був убитий.

Після захоплення м. Києва більшовиками у лютому 1918 р. отаманом Звенигородського Коша Вільного козацтва став Ю.Тютюнник.

21-22 лютого 1918 року об'єднані курені Вільного Козацтва Звенигородщини (командир Федот Бондар), Черкащини (командир Водяний) та Єлизаветщини (командир Кульчицький) в кількості понад 8000 козаків, серед яких звенигородців було більше половини - 4620 розгромили 8-у більшовицьку армію М.Муравйова на станції Бобринська.

Друга важлива операція розгорталася безпосередньо на Звенигородщині при кінці лю-

того 1918 року. Вільні Козаки роззброїли 2-й корпус російської гвардії, забравши гвинтівки, набої та амуніцію. Пізніше вони здобули у 6-го та 7-го кавалерійських драгунських полків 2000 коней, сідел, а також майно і зброю.

1918 рік ввійшов в історію Звенигородщини в першу чергу козацько-селянським повстанням проти гетьманської влади та німецько-австро-угорської окупації. Звенигородське повстання розпочалося 3 червня 1918 р. виступом селян с.Орли Лисянської волості Звенигородського повіту проти карального загону, що прибув у село. 4 червня у с.Ганжалівка селяни розгромили ще один німецько-гетьманський загін. Повстала й Лисянка, а невдовзі і весь повіт: 5 червня виступили селяни сіл Моринці, Пединівка, Вільшана. 7 червня на боротьбу піднялися селяни с.Озірна, в руки повстанців перейшли Піски - передмістя м.Звенигородка. Селянсько-козацькі загони громили карателів і ліквідували місцеві органи гетьманської влади. Після звільнення від окупантів Лисянки, основні події відбувались поблизу Звенигородки - бій повстанців з втікаючим лисянським гарнізоном поблизу сіл Озірна, Неморож; знищення поблизу села Гусакове німецького загону, який прямував з Умані на допомогу звенигородському гарнізону; штурм Звенигородки 9-го червня 1918 року. В справжні фортеці перетворили німці приміщення ремісничого училища, комерційної школи, горілчаний склад. Але, захоплена у німців в бою під Гусаковим артилерія зробила свою справу і місто здалось повстанцям, яких було до 30 тис. чоловік. Німці віддали всю зброю і під наглядом українських старшин пішли полоти цукрові буряки, а кадети були розстріляні. Та надовго втримати перемогу в своїх руках повсталі не змогли і вже 14 червня 1918 року залишили місто.

Після приходу в Звенигородку німців у повіті було спалено кілька сіл, розстріляно частину повстанців, тисячі осіб з числа інтелігенції заарештовано і вислано до таборів у Німеччину. Партизанська боротьба тривала до кінця літа.

Очолювали повсталих досвідчені отамани, які ще рік тому стояли у витоків Вільного Козацтва: Никодим та Хресант Смоктьїї, Семен Гризла, Антін Шкільний, дід Шаповал та ін. Повстанським рухом проти окупаційних військ у краї керував Левко Шевченко, родич геніального українського поета Тараса Шевченка. Його брат Ананій був курінним Тарасівської сотні Вільного Козацтва. Роботою штабу повстанців керував поручик Кривда. Ідейним натхненником став отаман Звенигородського коша Вільного Козацтва Ю.Тютюнник.

В радянські часи історія цього повстання зазнала значних перекозчень: керівництво

повстанням було приписане більшовикам, які боролись за встановлення в краї радянської влади. Більш детально про історію Звенигородського повстання 1918 року можна дізнатись з статті В.Щербатюка "Звенигородське збройне повстання" - ж. "Воєнна історія" №2, 2002 р.

У селі Кирилівка у вересні 1918 року було створено Кирилівську народну учительську семінарію імені Т.Г.Шевченка.

В грудні 1918 року в повіті було встановлено владу Директорії. Повітовим комендантом призначено Мельничука, комісаром - М.Павловського.

1919 рік

8 січня 1919 р. за наказом комісара Миколи Павловського в Звенигородці було вбито Л.Шевченка.

Важке становище склалося на Україні 1919 року. З одного боку тиснула Добровольча армія Денікіна, з другого - московська Червона армія Троцького з її українськими частинами.

Протягом лютого 1919 року тривали бої за Звенигородку між військами УНР та більшовиками.

2 лютого більшовики вступили в Звенигородку і наклали на місто контрибуції, але вже 10 лютого відступили під натиском полку М.Павловського.

23 лютого в місто знову вступили більшовики.

У лютому 1919 р. відбулося об'єднання частин Звенигородського коша Вільного Козацтва отамана Ю.Тютюнника з загонами отамана Матвія Григор'єва, в результаті якого утворилася могутня Повстанська армія (23 тисячі багнетів і шабель, 52 гармати, 20 бронепοїздів). Командувачем Повстанської армії став М.Григор'єв, а Ю.Тютюнник начальником штабу. В цей час і до травня 1919 року М. М.Григор'єв і Ю. Тютюнник прийняли сторону Червоної армії проти денікінців (поки не зрозуміли суті політики більшовиків).

13 квітня 1919 в приміщенні комерційної школи (нині - Звенигородська спеціалізована школа №3) відбувся повітовий з'їзд Рад селян, робітників та червоного козацтва.

Травень 1919 р. в Звенигородці створено першу комуни.

13 червня 1919 р. звільнення Звенигородки та повіту від більшовиків військовими відділами отамана Ю.Тютюнника під час його рейду з бригадою М.Григор'єва на з'єднання з регулярними частинами УНР.

18 серпня 1919р. відбулося захоплення Звенигородки військами А.Денікіна.

Але політика денікінців не була підтримана населенням повіту.

На початку вересня 1919 р. у районі Чигирин - Звенигородка проти білогвардійців уже діяли повстанські загони силою в 500 бійців, створені старшинами армії УНР - поручиком М.Палієм-Сидорянським, хорунжим Калюжним та отаманом П.Соколом. "У повіті оперують банди Калюжного та Холодноярський петлюрівський полк", - повідомляв звенигородський комендант. Маючи наказ командувача Київської групи армії УНР отамана Ю.Тютюнника дезорганізувати білогвардійські тили, загони М.Палія-Сидорянського й Калюжного навіть захопили на деякий час Звенигородку. "Солдатам денікінської армії наказую негайно розстрілять всіх офіцерів і, передавши зброю українському трудовому селянству, відправитись на рідину, - ішлося у виданому М.Палієм-Сидорянським наказі №1: "Солдат денікінської армії, пійманий зі зброєю, буде розстрілюватись!"

Наприкінці вересня проти повстанців було кинуто дві сотні партизанського дивізіону 42-го Донського козачого полку, зняті з українського фронту. Однак знищити повстанські загони білим не вдалося, і збройні сутички в околицях Звенигородки не припинялися.

У цей же час у Звенигородському повіті діяв червоний партизанський загін під командою Туза - колишнього командира більшовицького Звенигородського караульного батальйону, який кинув військову службу й повернувся на Звенигородщину.

Регіоном підвищеної повстанської активності в жовтні залишалася Звенигородщина. Найбільшими за чисельністю були загони М.Палія-Сидорянського й Калюжного, які білогвардійцям так і не вдалося знищити. "Палій у Звенигородщині оставив організаторів повстання, які будуть чекати нашого наступу і відповідного наказу про загальний рух повстань в тилу", - такий запис з'явився у щоденнику штабу армії УНР 11 жовтня 1919 р. Наприкінці жовтня білогвардійська розвідка відзначала бойову діяльність загонів Палія (600 бійців), Калюжного (200 бійців), а також невеличких відділів отамана С.Гризла. Існували на Звенигородщині й повстанські формування пробільшовицької спрямованості - боротьбистський загін Петренка (300 осіб) і невеличкий червоний загін Афанасьєва (50 осіб).

(Більш детально - М.А.Ковальчук ПОВСТАНСЬКО-ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ ПРОТИ БІЛОГВАРДІЙЦІВ НА КИЇВЩИНІ (ВЕРЕСЕНЬ 1919 - СІЧЕНЬ 1920 рр.)

В грудні 1919 р. Звенигородка була зайнята Вільшанським революційним більшовицьким загonom під керівництвом Г.Ковалю. Було утворено повітовий Комітет КП(б)У - секретар Г.Коваль.

1920 рік

Протягом 1920 року тривала боротьба між українським національним рухом та більшовиками. Повстанські загони Павловського й Сидоренка, вільні козаки Гризла, та й майже все населення Звенигородщини підтримали перший Зимовий похід, який тривав від 6 грудня 1919 року по 6 травня 1920 року.

Об'єднані повстанські загони напали на червоноармійців, які безчинствували в Ризиному і Софіївці - стріляли по сусідньому селі Янківці (тепер Лісове), в якому люди святкували храм. Повстанці взяли в полон п'ять червоноармійських командирів. Потім, розформувавшись на три полки, повстанці рушили далі по Шевченківській батьківщині - на Кирилівку, Медвин, Цвіткове.

Повстанці відбивали у червоноармійців найосновніше озброєння - кулемети. Антибільшовицьке повстання розгорнулося від Умані і до Тараші. П.Дерещук узгоджував свої дії із отаманами: Гризлом, Цвітковським - Лисянки і Тараші, Павловський - полінії Іваньки, Шаулиха, Звенигородка. Метою повстання, як говорили пізніше повстанці на слідстві, було визволення України.

Під час цих подій 30 січня 1920 р. Звенигородку ненадовго захопив загін отамана Туза.

З кінця травня 1920 р. в повіті утверджується радянська влада.

13-15 червня 1920 р. робота селянсько-робітничого з'їзду Звенигородського повіту. Створення повітового Ревкому.

Липень-серпень 1920р. створення перших комітетів незалежних селян в с.Мурзинці, с.Гусакове, с.Озірна, с.Моринці, с.Кирилівка (Шевченкове).

22 серпня 1920р. перший з'їзд представників комітетів незаможних селян.

Також в серпні 1920 р. спостерігається активізація дій повстанських загонів, яким вдалося на короткий час захопити Звенигородку.

14.09.1920 р. стараннями Софії Мефодіївни Терещенко засновано Звенигородську художню школу ім.Т.Шевченка.

Також в 1920 р. розпочали роботу 5 шкіл I ступеня, бібліотека. Ремісниче училище реорганізовано в професійно-аграрну школу (пізніше - с/г технікум).

Наприкінці грудня 1920 в Звенигородці два дні перебував загін Н.Махна.

1921 рік

В населених пунктах повіту утворюються сільськогосподарські артілі.

На початку 1921 року Кирилівка (Шевченкове) стає волосним центром.

У 1921 році повстанці підтримали другий Зимовий похід, який очолював Юрій Тютюнник. На Звенигородщині протягом 1918-21 р.р. діяли загони, очолювані отаманами Гризлом, Пугачем, Яблучком, Тузом, Загороднім, Жуйводою, Лютим-Лютенком, Д. Цвітковським (Квітковським). Але в цей час повстанський рух іде на спад.

1922 рік

Більшовики організовують одну із масштабних операцій по боротьбі з повстанським рухом - з'їзд повстанських отаманів у Звенигородці.

В нетрях ГПУ-ЧК розробили і створили фіктивний центр "Чорноморська повстанська група". Через неї виявляли загони самостійників, невдоволених радянською владою. Групу очолили зрадники української справи - колишній полковник генштабу армії УНР Трофименко та сотник Завірюха. Провокаторів заслали в оточення Л.Загороднього, отамана Холодноярської дивізії. В наказі "провокаторів" старшині козаків закликали: "Довести свою щирість у боротьбі за незалежність краю... З огляду на наступний з'їзд 30 вересня (1922 р.) призначаю груповий з'їзд для вирішення плану та інших справ. Місцем з'їзду призначаю м.Звенигородку. На нараді бути всім командирам дивізій, полків і головам організацій. В саму Звенигородку входити обережно..."

На два дні раніше, ніж планувалося, відбувся з'їзд. Однак з різних причин не всі отамани прибули у Звенигородку. Основних провідників заарештували відразу. Серед них отаманів Ларіона Загороднього, Дениса Гупала, Мефодія Голика-Залізняка, Тимофія Коломійця, Олексія Добровольського, Василя Ткаченка. Було проведено арешти борців за Українську Державу в ряді міст. Обезголовлений рух зазнав непоправних втрат і поразки. Від ув'язнених отаманів вибили "покаянну заяву": вони жалкують, що вели боротьбу із радянською владою. Потім чекісти пішли ще на одну провокацію. Розіграли сцену втечі і в дворі Київської тюрми розстріляли 38 провідників за Українську державу. Слідство над Ларіоном Загороднім тривало довго і коли отамана не вдалося зламати, 2 лютого 1923 року його засудили до розстрілу.

Активна боротьба закінчилася і люди перейшли на пасивний спротив.

Матеріали зібрав і узагальнив
Володимир Неумитий,
методист відділу освіти
Звенигородської РДА

До 100-річчя Вільного Козацтва

Юрій Йосипович Тютюнник

Вільне козацтво, що зародилось на Звенигородщині в 1917 році, буквально через кілька днів після зречення від престолу російського царя Миколи II, вписало свою героїчну сторінку в історію українського лицарства. Прославлене мужністю і відвагою, з традиціями та устроєм славної Запорозької Січі, воно стояло на варті волі і незалежності України в найскрутніший для Української Народної республіки час - на початку 1918 року. Це збройне формування було на той момент чи не єдиною силою, що протистояла такому сильному натиску і прагненню більшовицької Росії взяти Україну під свій контроль. Під тиском козаків уже в лютому 1918 року склали зброю підрозділи 2-го корпусу російської гвардії, віддавши військове майно, а в березні 1918 року зброю склали два драгунських полки російської кавалерійської бригади. Особливо видатною була операція Вільного козацтва проти 8-ї російської армії в районі станції Бобринської, якою керував наш славетний земляк, генерал-хорунжий армії УНР Юрій Тютюнник.

Юрко Тютюнник з родинної світлини

Народився Юрій Йосипович Тютюнник в селі Будище на Звенигородщині 20 квітня 1891 року. Батьки бачили в Юрієві майбутнього господаря на землі і наполягли навчатися в агрошколі в Умані. Та з початком Першої світової війни Юрій потрапив в саме її горнило. Згодом він

отримує чин офіцера, та в період створення Української Центральної ради, коли солдати-українці почали організовано вливатися до всеукраїнських формувань, бере активну участь в українізації армії.

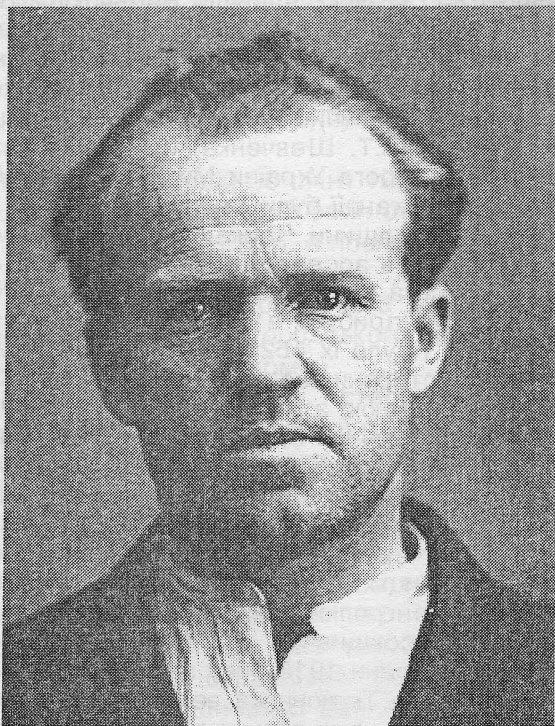
Юрій Тютюнник у Сімферополі у квітні 1917 року сформував український полк імені Петра Дорошенка, а в травні був делегований від 228-го піхотного полку для участі в роботі 2-го Всеукраїнського військового з'їзду. У липні 1917 року він був обраний членом Центральної ради і переведений по службі у Катеринослав. Восени 1917 року Юрія Йосиповича обирають отаманом Звенигородського коша Вільного козацтва, а вже в лютому 1918 року він розгорнув Звенигородський кіш до 20 тисячі вояків. Козаки під командуванням Юрія Тютюнника у запеклих боях здобули перемогу над збільшовизованою 8-ю армією, зайняли Вапнярку й Бірзулу, роззброїли частину 2-го російського корпусу, кінну бригаду. Особливо мужньо і самовідданно проявили себе вояки у битві за контроль над залізничною станцією Бобринська (нині станція ім.Т. Шевченка) під командуванням лютого ворога України Михайла Муравйова. В районі станції були скупчені найкращі курені Звенигородщини, Черкащини та Єлисаветщини. Кількість зосередженого поблизу станції Бобринська козацтва перевищувала 8000. Звенигородці прибули з власною артилерією і кавалерією і було їх 4620. Цілий день тривали бої, обидві сторони зазнали значних втрат. Закінчився бій нічною атакою на росіян, в результаті якої противники були розбиті. Командувач російських військ на Україні Муравйов ледь не потрапив в полон. Під час цієї атаки звенигородцями командував Федот Бондар (с. Кирилівка), черкасцями - Водяний, єлисаветцями - Кульчицький. Вільне козацтво до травня 1918 року контролювало значні території Київщини та Херсонщини.

Влітку і восени 1918 року загони під командуванням Юрія Тютюнника вели кровопролитні бої з прихильниками гетьмана Скоропадського та німцями. Після поразки Звенигородсько-Таращанського повстання вільні козаки, прорвавши вороже кільце, вийшли в нейтральну зону. Згодом загони Тютюнника об'єдналися з військовими силами Михайла Григор'єва і стали могутньою силою, маючи 23 тисячі багнетів і шабель, 52 гармати та 20 бронепоездів. Та це був період, коли обидва отамани, ставши начальниками штабів, повірили більшовицьким лозунгам і добровільно стали воювати під червоними знаменами. Вони ведуть успішні бої проти денкінців та сил Антанти, оволодівають Херсоном та Одесою, та, врешті, прозрівають і

повертаються до своїх поглядів і переконань. Зрозумівши суть більшовицької політики, вони повертають зброю проти червоноармійців.

І знову безперервні бої, численні втрати. Великою трагедією стала загибель Михайла Григор'єва. Назріла необхідність кількісного збільшення сил, передислокації та укрупнення. У липні 1919 року загони Тютюнника приєднуються до війська Української Народної республіки.

Криваві бої продовжуються. Спільно з 3-ю Залізною, 2-ю Волинською дивізією та 2-ю Галицькою бригадою частини під командуванням Ю. Тютюнника визволяли Житомир, а потім через Брацлав, Гайсин, Христинівку і Умань вийшли в район Шполи. В серпні 1919 року військові частини Тютюнника протистояли Південній групі більшовицьких військ Й. Якіра, а в жовтні - листопаді - денікінському корпусу генерала Слащова. Згодом Юрія Тютюнника було призначено помічником командира армії УНР. Та переважаючі сили противника все більше знекровлювали збройні сили Української Народної республіки.

Стратегічна ситуація для армії УНР значно ускладнилась після підписання в жовтні 1920 року радянсько - польського перемир'я. Ще кілька місяців вона утримувала під своїм контролем значну частину Поділля. Та згодом проти військ УНР більшовицьке командування кинуло значно переважаючу 14-ту армію, і сили УНР змушені були відступити в Галичину. Польська влада роззброїла та інтернувала українських бійців у таборах для військовополонених. Юрій Тютюнник і за таких обставин не склав зброї. Повстанські загони, в яких нараховувалося до 40 тисяч чоловік, були спрямовані пов-

станським штабом, очолюваним Ю. Тютюнником, до партизанської боротьби. У жовтні 1921 року штабом повстанського руху було розроблено план надання допомоги партизанському рухові в Україні. Метою було - перешкодити вивезенню продовольства до Росії і цим самим врятувати населення від голоду. Для реалізації цього плану таємно від польської влади було сформовано українську повстанську армію з інтернованих у табори українських козаків і старшин під загальним командуванням Тютюнника. Стратегічним завданням операції, відомої як Другий зимовий похід, було об'єднати дії розрізнених повстанських загонів та підняти анти-більшовицьке повстання в Україні. Кількість учасників походу становила 1,5 тис. осіб. Учасники рейду були оточені кінною бригадою червоноармійців, очолюваною Г. Котовським, під м. Базар на Житомирщині. У полоні опинилися майже 450 повстанців, більшість з яких була розстріляна в листопаді 1921 року. Невелика група з Ю. Тютюнником прорвалася з оточення в Польщу. Це була остання спроба військ УНР відновити незалежність України.

Поразка Української революції стала для Тютюнника й особистою трагедією. Істинний патріот, людина козацького духу, - він не мислив себе без України. Можливо саме тому чекісти без особливих зусиль вивели його з-за кордону. Повернувшись до України, Юрій Йосипович оселився в Харкові, став викладачем тактики і стратегії в школі червоних старшин. Деякий час працював редактором художніх фільмів, займався літературною роботою. Маючи потяг до письменства, Тютюнник написав книгу спогадів, кілька кіносценаріїв, котрі, на жаль, так і не побачили світ. Лише один із них - "Звенигора" - написаний у співавторстві з О. Довженком, встиг оцінити український глядач. Можна навіть уявити, що він міг би стати і кіноактором - талановито зіграв роль самого себе у фільмі "ПКП". Проте доля вготувала йому інший шлях, тяжкий і тернистий. 1929 року його арештували і вивезли до Москви, де 20 жовтня 1930 року без суду розстріляли у внутрішній в'язниці ОДПУ на Луб'янці.

Реабілітований 28 листопада 1997 року постановою Генеральної прокуратури України.

Відновленням історичної справедливості, належним шануванням нашого земляка, який поклав життя за свободу України, стало надання одній із вулиць нашого міста імені славного генерал-хорунжого армії УНР, вірного сина України Юрія Тютюнника.

Галина ОСТАПЕНКО вчитель історії
Звенигородської спеціалізованої
школи I-III ступенів ім.Т.Г.Шевченка

З історії Козачанського куреня Вільного Козацтва.

Зустріч біля пам'ятного знаку Вільним Козакам Козачанського куреня з патріотами активістами головою села Княжа Н.П.Шевченко, депутатами районної ради О.П.Голубом, В.Б. Шевченко та праправнуками Опанаса Кіндратовича Шаповала - Пологою Валерієм Віталійовичем (1952 р.н. проживає в Дніпропетровській обл.) та Пологою Юрієм Віталійовичем (1968 р.н. нині мешкає в с.Геронимівка, Черкаської обл..)

Пам'ятний знак до сторіччя Української революції та заснування Вільного козацтва в с.Княжа на чолі з отаманом "дідом Шаповалом".

Ініціатори встановлення пам'ятного знаку - автор проекту В.Ф.Мицик, голова села Княжі Н.П. Шевченко, меценат, депутат районної ради В.Б. Шевченко.

Козачанський курінь - один з бойових підрозділів Звенигородського Коша Вільного Козацтва - напіввійськового територіального формування, утвореного у квітні 1917 року для забезпечення охорони порядку на території Звенигородського повіту. Будучи складовою Коша курінь об'єднував в собі козацькі сотні, що були сформовані практично у всіх селах Козачанської волості (Козацьке, Княжа, Топильна, Зелена Діброва, Лозоватка) та налічували в собі від 100 до 200 козаків. Першим козачанським сотником був Максим Король. Загальна чисельність куреня складала пересічно 800-1000 козаків. Впродовж всього часу існування загону, від квітня 1917 р. по червень 1918 р., його очолював знаменитий курінний - "дід" Опанас Кіндратович Шаповал (1860 р.н.), уродженець села Княжа. Дідом його називали не так за поважний вік, було йому на той час лише 57 років, як за сиву шевелюру, міцну статуру, пишні козацькі вуса і запальний войовничий характер.

Спогади Пологи Валерія Віталійовича, який народився 1952 р. в с. Княжа, нині мешкає в Дніпропетровській обл., про розповіді його діда Пологи Федора Матвійовича (1905 р.н) - онука Опанаса Шаповала: "... Шаповал Афанасій (Кіндратович) народився приблизно в 1860 році - помер 1927-1929 р., похований в селі Княжа на старому, вже розораному, цвинтарі. Мав вуличне прозвище "Котуза". Мав дві доньки - перша із них (Євдокія) це мати діда Пологи.

Зі слів Федора Пологи - Афанасій Шаповал був старшим над козаками декількох сіл (курінним отаманом). Був ще один старший козак, прізвища не пам'ятають, але він загинув у бою (де і коли також даних немає).

Афанасій Шаповал мав 15 десятин землі, добротну хатину, клуні та амбари, які під час революційних подій були вщент забиті зброєю та патронами. Навіть у дворі була кулеметна точка з "Максимом" і вартував кулеметник, який його обслуговував.

В ті буремні роки Афанасій був делегатом та пред-

ставником громади і мав стосунки з київською владою. Навіть отримав там якусь високу посаду по зв'язку. Зі слів діда Пологи Ф.М., Шаповал жартував вдома - "Краще б мені дали портфель міністра фінансів", який це саме був рік не пам'ятають. Але це тривало не так довго. Де перебував Афанасій з кінця 1918 р по кінець 1921 р невідомо. Але після того як він знову повернувся додому, село та Україну повністю окупували більшовики, на Шаповала "добродії" насунули донос в ЧК прямо в Київ. Звідти приїхав високий представник, місцева влада не була допущена до їхньої розмови. Високий чин запитав у Афанасія: "Пізнаєш мене?". Шаповал відповів: "Звісно пізнаю". Київський гість каже: "Знищ всі документи та фотографії і допоки я живий, тебе ніхто не зачіпатиме". Зі слів Пологи Ф.М., представник ЧК був знайомий із Шаповалом по роботі в Києві та у владі Симона Петлюри, до того як перейшов на службу до червоних.

Тож дід Шаповал "спокійно" дожив до 1926-27 р. аж поки не стався нещасний випадок. Афанасія привалило в глинищі, обвалилася стіна, лишився живий але добре травмований. Через ті травми та вік через рік і помер.

Десь на початку 60-тих років минулого століття під час оранки дідового городу були знайдені запаковані та змашені три, а може й чотири шаблі, а також оцинкований ящик з паперовими грошима - керенками, займи та якісь документи. Все було передано в княжанську сільраду. Де поділось невідомо.

Портрет Афанасія (Опанаса) Шаповала висів на стіні в хаті, яку він сам і збудував. Дід Полога Ф.М. також весь вік прожив в цій хаті, яку якимось дивом не забрали при розкуркуленні. Валерій Полога все дитинство провів у цій хатині. Зараз її вже немає - поряд збудований будинок вже новими господарями.

У діда Пологи Ф.М. було семеро дітей, які розбіглися по всьому світу.

Олег ГОЛУБ курінний отаман громадської організації "Козачанський курінь Вільного козацтва"

100-річчю Вільного козацтва
присвячується

*...Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Шую славу. Та читайте
Од слова до слова...*

Тарас Шевченко

Козацтва вільного коші і сотні Шевченків край до боротьби зібрав

З початком революції 1917 року серед українського народу пробивається ще один творчий вияв стихійного національного відродження у формі своєрідної революційної народно-військової організації.

Революційні події потрясли основами дотеперішнього життя на Україні. Культурне й економічне життя країни скоро підупадало. Повстає народна організація, що увійшла до історії українських визвольних змагань під назвою вільно-козацького руху.

Народ наш одвіку є козацьким. Щоразу, тільки-но дозволяли обставини, козацтво відроджувалося, піднімалося на боротьбу.

Так сталося після повалення самодержавства у 1917 році: у селі Гусаковому Звенигородського повіту селянин Никодим Смоктій організував перший загін Вільного козацтва. Запалені ідеєю незалежності України, вільні козаки із Гусакового пройшли з агітаційною метою по селах повіту й підняли до своїх лав людність краю. Вже у квітні 1917 року кожна волость Звенигородського повіту мала зорганізований гурт Вільного козацтва.

З ініціативи Никодима Смоктія у квітні 1917

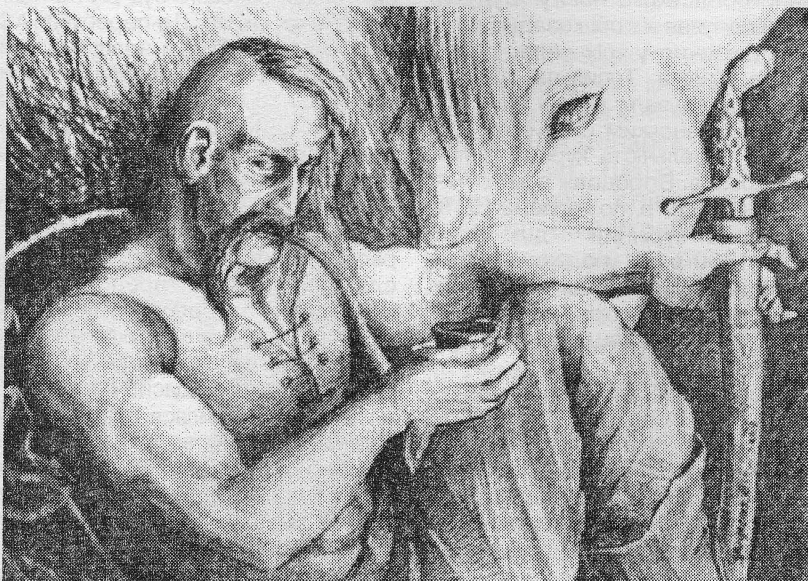
року у Звенигородці відбувся перший повітовий з'їзд "Вільного Козацтва". Тут воно було затверджено організаційно.

Із Звенигородщини дух козацтва розлився по всій Україні. Вільний дух козацтва - це було природне прагнення українського народу до волі і незалежності та вписало славу сторінку у творенні молодії державності Української Народної Республіки.

Фундаментальна праця авторського колективу інституту історії України НАН України присвячена історії Української революції 1917-1921 років - одного з найбільш важливих, складних і драматичних періодів в історії українського народу XX століття.

Системні дослідження вітчизняних учених переконливо доводять, що породжена розпадом російського імперського організму, Українська революція у процесі свого розвитку набула виразних самодостатніх форм, перетворившись на окреме історичне явище.

Для Української революції було властиве динамічне зростання свідомості українського народу, насамперед його наймасовішої частини - селянства.

Окремі сторінки присвячені історії зародження та значення вільного козацтва в історії Української революції 1917 - 1921 років.

У даній праці використано інформацію з усіх видів історичних джерел: архівних, археографічних, мемуарних, епістолярних, пресових, аудіовізуальних та ін.

Край козацький. Довідник з історії Лисянщини. - К.: Наукова думка, 2004. - 408 с., іл. -

(Сер. "Історія регіонів України")

У колективному дослідженні йдеться про історію Лисянщини - козацького краю Правобережної України. Особливу увагу автори зосередили на минувшині населених пунктів регіону, подіях XV - XVII століття, Гайдамаччини, національно-визвольних змагань (зокрема військовий стан у Звенигородському повіті у серпні - вересні 1920 року та вільному козацтву краю.

Видання знаходиться у фондах Звенигородського краєзнавчого музею ім. Т.Г. Шевченка

Черкащина в період становлення української держави: 1917 - 1919 рр. / Авт. упор. Т.А.Клименко, Є.А. Левицька, П.М. Жук. -

Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2008. - 152 с.

У пропонованій книзі йдеться про вклад населення Черкащини в державотворення України у 1917-1919 роках, подана інформація про найактивніший період збройного повстання за свою незалежність.

Черкащани пишаються тим, що значний вклад на важкому шляху державотворення України у ті буремні роки визвольної боротьби внесли уродженці Шевченкового краю. Саме на Черкащині з'явилась така могутня державотворча сила, як товариство "Вільне козацтво".

Основу документальної бази склали писемні і фото джерела, збірники документів, опубліковані спогади, періодичні видання. Важливе значення мають копії документів (подані у додатках) із фондів Державного архіву Черкаської області, а також документи з фондів повітових військових комісарів, повітових старост, волосних правлень.

В документах сільських управ відклалися документи про посилення боротьби з крадіжками та охорону суспільного майна, циркуляри, інструкції про організацію та формування загонів Вільного козацтва. Так у фонді Курилівської волосної земської управи Канівського повіту зберігся устав товариства Вільного козацтва.

Для зручності в користуванні укладено список скорочень, іменний та географічний покажчики та перелік копій документів.

Видання зацікавить вчителів шкіл, студентів, учнів, громадські організації у справі вивчення історії Черкаського краю, виховання молоді в дусі патріотизму та любові до своєї держави - України.

Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження. - К.: Наукова думка, 2009. - 546 с., іл. -

(Сер. "Історія регіонів України")

Авторський колектив (керівник, науковий редактор і упорядник - В.М. Щербатюк) представляє читачам своєрідну наукову енциклопедію Шевченкового краю, пропонує незабутню мандрівку в світ легенд, харизматичних особистостей, історичних подій і народних звичаїв.

Добірка документів у розділі "Додатки", а також низка покажчиків суттєво доповнюють основну частину даної колективної праці. Структурно праця складається з трьох розділів: перший - "Тарас Шевченко в історії та народній пам'яті"; у другому розділі, який базується переважно на архівних матеріалах, у хронологічній послідовності висвітлена історія Шевченкового краю; третій розділ - "Народні традиції і побут".

Особливої уваги автори надали селянсько-повстанському визвольному рухові краю у 1917-1923 рр. То був час пробудження національного духу українців. З розмахом в Україні ширилася гласність, зросла кількість газетних і журнальних видань.

Так у 1917 році Звенигородське повітове земство видавало щоденну безпартійну політичну, літературну і економічну газету "Звенигородська зоря". "Звенигородська думка", "Вісті Революційного Комітету" - офіційний орган Тимчасового комітету з охорони порядку Звенигородщини та ін.

Саме на Звенигородщині у березні-квітні 1917 року виникли загони народної міліції - Вільне козацтво. Перший такий загін сформувався у селі Гусакове Звенигородського повіту. Ініціативу щодо його організації подали місцеві заможні селяни Андрій та Никодим Смок-тій.

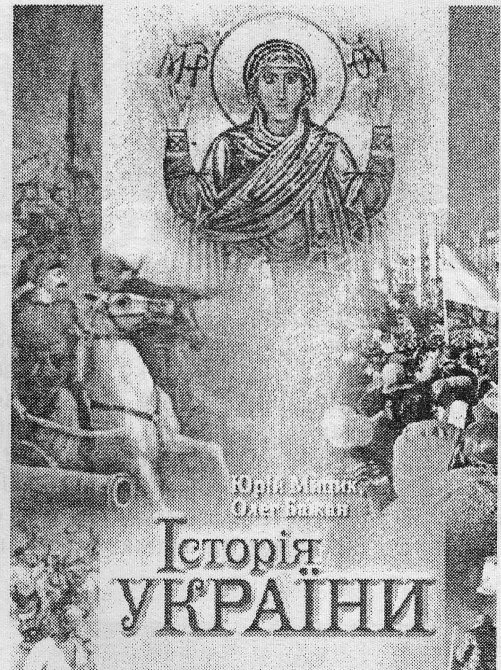
Спираючись на архівні матеріали досить повно і послідовно висвітлено національно-визвольний, селянськоповстанський рух 1917 - початку 1920-х років, історію виникнення, формування та розвитку загонів Вільного козацтва.

Мицик Ю.А., Бажан О.Г. Історія України: Навчальний посібник / Ю.А. Мицик, О.Г. Бажан. - К.: Вид. "КЛІО", 2015. - 680 с.

У посібнику автори у стислій і доступній формі дають всеохоплюючий виклад історії України від найдавніших часів до подій осені 2014 року.

Зокрема привертає увагу розділ "Україна у боротьбі за збереження державної незалежності (1918 - 1920 рр.)"

Матеріал структуровано відповідно до програми для вступників до вищих навчальних закладів.

Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. - К.: Вид. дім "Києво - Могилянська академія", 2007. - Т. 2. - 724 с.

Через 100 років після появи ґрунтовних праць з історії української козаччини Михайла Грушевського та Дмитра Яворницького - сучасні історики на основі новознайдених документів і матеріалів та досягнень новітньої історичної науки створили узагальнюючий образ українського козацтва.

У другому томі розглянуто козацьке право і судочинство, його православні і геральдичні традиції, специфіку козацького історіописання.

Спеціальні нариси присвячено еволюції козацького стану після ліквідації козацької держави, Вільному козацтву в Українській революції 1917 - 1921 рр."

В'ятрович В. Україна з грифом "Секретно" / В. В'ятрович. - Харків : Кн. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2015. - 512 с., іл.

Ця книга - зустріч із минулим. Тут 61 історія, 74 роки і набагато більше людей та ситуацій, котрі дивляться на читача зі світлин та документів. Разом вони складають образ українського ХХ століття - часу, коли світ по-справжньому відкрив для себе Україну та українців, століття, коли творилось обличчя України.

Свого часу життя кожного з героїв опинилося під грифом "Секретно" стараннями, здавалося б, нездоланної спецслужби.

Автор книги, Володимир В'ятрович, дослідник історії українського визвольного руху, директор Українського інституту національної пам'яті, автор багатьох книжок з історії України, розсекретив архіви КДБ та розповідає про минуле України 1918 - 1991 років.

Книга представлена у фондах центральної районної бібліотеки ім. Ю.С. Кримського

Гальчевський Я. Проти Червоних окупантів / Я. Гальчевський. - Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори - 2006", 2011. - 360 с.

У боротьбі за здобуття державної незалежності у добу національно-визвольних змагань (1917 - 1920 рр.) український народ народжував нових героїв - борців. І хоча війська УНР, ведучи тяжкі бої з переважаючою більшовицькою червоною армією, відступили за Збруч, відчайдушна боротьба на теренах України продовжувалася партизанськими методами.

На Поділлі таку місію взяв на себе Яків Гальчевський - легендарний і непереможний отаман Орел. Це книга спогадів, книга-сповідь Якова Гальчевського, яка має всі підстави бути настільною у кожного українця.

Горліс-Горський Юрій. Холодний Яр : документальний роман / Вступна стаття Р. Ковалюка. - Дрогобич : ВФ "Віродження", 2008. - 432 с., іл.

"Коли я впаду... мою кров вип'є рідна земля, щоб виростити з неї траву для коня того, хто стане на моє місце."

Юрій Горліс - Горський

Книга розповідає про збройну боротьбу за Українську державу під жовто-блакитним прапором УНР та чорним прапором Холодного Яру, на якому було написано "Воля України - або смерть!"

Події відбуваються на теренах сучасних Черкаської, Кіровоградської та Вінницької областей, у Києві, Полтаві й на території тодішньої Польщі.

Холодний Яр - одна з найяскравіших сторінок Визвольної боротьби в Україні. Це живий приклад, як невеликі числом, але незламні духом можуть успішно боротися з незрівнянно сильнішим ворогом.

Назва "Холодний Яр" перестала бути назвою лише одного з багатьох ярів, а стала назвою цілої місцевості, всієї бойової організації. "Холодний Яр" відвагою і кров'ю вписав блискучі сторінки в історію Визвольної боротьби.

Дмитрук В.Г. Вони боролись за волю України / В.Г. Дмитрук. - Луцьк : ВАТ "Волинська обласна друкарня", 2007. - 1072 с.

У книзі на глибокому аналізі історичних подій, на численних архівних документах та спогадах учасників національно-визвольної боротьби українського народу автор відтворює захоплюючу і трагічну сторінку історії боротьби українського народу за незалежність нашої Батьківщини у 1917 - 1959 роках.

Зокрема про партизанський рух на Звенигородщині (1918 р.) розповідається у розділі "Піднесення партизанської боротьби на Київщині".

Книга знаходиться у фондах Звенигородської центральної районної бібліотеки ім. Ю.С. Кримського.

Коваль Р.М. Сто історій Визвольної війни / Р.М. Коваль. - К.: Історичний клуб "Холодний Яр", 2015. - 368 с. -

(Сер. *"Отаманія ХХ століття"*. Кн. 7).

Про війну за Українську державу - від Гуцульщини до Кубані. Про спробу наших дідів і прадідів здійснити гасло Миколи Міхновського "Одна, єдина, неподільна, вільна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі"

Про українсько - російську війну в 1914 - 1930 роках та звичайних українців, які в боротьбі проти російських окупантів ставали героями.

Книжка заснована на спогадах сінових стрільців, вояків Армії УНР, учасників повстансько - партизанського руху та кубанських козаків.

Коваль Р.М. Отаман Орлик / Р.М. Коваль. - К.: Історичний клуб "Холодний Яр", 2015. - 240 с.

(Сер. *"Отаманія ХХ століття"*. Кн. 1).

У книжці розповідається про визвольну боротьбу на Київщині, Поліссі та Поділлі у 1919 - 1922 роках, про отаманів Орлика (Федора Артеменка), Гайового (Івана Грисюка), Голокопитенка (Івана Галає), Гонту (Іллю Унятовського), Антона Рибку, Івана Чепілка, Грицька Чупринку та інших діячів Визвольного руху.

Національну ідею отаман Орлик сформулював лаконічно: "Українська держава, слава борцям за неї, смерть усім, хто проти неї!"

Ця книга - про святих і страшних, про месників нашої розтерзаної Батьківщини.

Рекомендовано історичним клубом "Холодний Яр" для вивчення в середніх та вищих навчальних закладах України.

Коваль Р. М. Чорний Ворон. П'ять біографій / Р.М. Коваль. - К.: Історичний клуб "Холодний Яр"; Кам'янець- Подільський : ПП "Мошак М.І.", 2013. - 96 с. -

(Серія *"Отаманія ХХ століття"*. - Кн. 6).

Це книжка про отаманів, які мали одне повстанське псевдо - Чорний Ворон. Боролися вони в добу УНР.

То були роки, коли поля пшениці витоптували закривавлені коні, а села перетворювалися на кладовища. То був час, коли в Україну прийшли москалі із суворими і вилицюватими обличчями. Вони хотіли відібрати у нас Батьківщину. Ми ж мусили захистити своє право на буття.

У кожного з Чорних Воронів своя доля, але саме біографію Івана Яковича Черноусова письменник Василь Шкляр "поклав" в основу художнього роману "Залишенець".

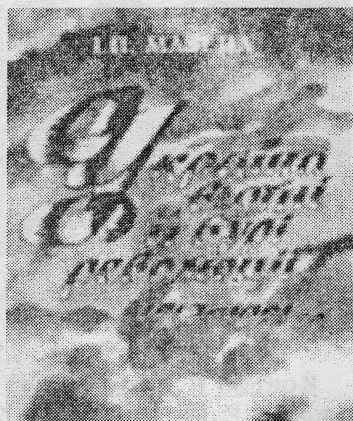
*"Хай нам'ять про наших славетних бійців
Гартус за Правду та Волю борців!
Та й крові немало уже пролилось;
Щоб в вільній Вкраїні нам вільно жилось!"*

В. Вознюк

Книга в наявності у фондах Звенигородської центральної бібліотеки ім. Ю.С. Кримського.

Мазепа І.П. Україна в огні й бурі революції. 1917 - 1921: 1. Центральна Рада - Гетьманщина - Директорія / І.П. Мазепа. - Дніпропетровськ : Січ, 2001. - 415 с.

До книги ввійшли спогади видатного українського державного, громадського та політичного діяча про революційні події в Україні в 1917 - 1921 роках.

*Не ридать, а добувать
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.*

І. Франко

Книга в наявності у фондах Звенигородської центральної бібліотеки ім. Ю.С. Кримського.

Савченко В.А. Павло Скоропадський - останній гетьман України / В.А. Савченко. - Харків : Фоліо, 2008. - 380 с. -

(Історичне досьє)

Діяльність Павла Скоропадського пов'язана з бурхливими подіями епохи Визвольних змагань. Кавалергард і генерал, найбагатший поміщик, плоть від плоті вищого світу Петербурга, що успішно робив кар'єру, він волею долі стає диктатором України.

Оцінювати гетьмана Скоропадського можна і як "лиходія", і як "праведника", але саме своєю неоднозначністю він і цікавий. Лев Троцький називав його українським Бонапартом, генерал Денікін - другим Мазепою. Ким же він був насправді?

Відповідь на це запитання допоможе знайти книжка, при написанні якої автор використав архівні матеріали, документальні джерела, спогади учасників подій.

Стеблівський Є.В. Звенигора. Повстанці. Шабля на комісара. - Одеса: "ВМВ", 2012. - 302 с.

*Романтична й страшна легенда
про козацьку кінноту часів УНР.*

І про кохання, яке сильніше смерті...

Подібну історію могла б розповісти вам кожна друга родина в козацькій Звенигородці, Черкасах, Шполі, Смілі, Чигирині, Тальному.

"Не байдужий до свого краю юнак прожив 16 літ в серці Вільного козацтва. На Звенигородських землях сховався в Майданівські, Губські, Хлипнівські, Мурзинські ліси, обидві Діброви, з трепетом знаходив наконечники князівських стріл на Звенигорі, чи порубані шаблями черепи в лісових хащах. Шукав свідчення козацької битви з татарами на Погибній.

І ні разу за своє життя, ні від кого - ні від дідусів і бабусь, ні від батьків, вчителів, краєзнавців - ні від кого ні разу не почув хоча б імені Юрка Тютюнника, Семена Гризла, отамана Цвітковського, братів Чучупаків чи Лавріна Завгороднього...

Який страх потрібно розлити по землі, що треба робити з народом, як підло й безжально винищувати історію поколінь - щоб стерти вкрай таку пам'ять...

Нам не дають жити звички вічного рабства, розчинені в крові юни великого страху і самовбивства свободи. Хіба наші внуки колись відчують себе великою вільною нацією.

Для цього вони повинні знати, якими сильними були наші предки. Для цього комусь треба бути сильним сьогодні...

В. Стеблівський

Тютюнник Ю.О. Революційна стихія. Зимовий похід 1919 - 20 рр. - Львів : Універсум, 2004. - 192с. іл.

"Минає час, і учасники боротьби забувають факти. Великий і неоцінний, кров'ю найкращих синів народу куплений досвід, може бути втрачений для загалу нації. Досвід боротьби є найдорожчим національним скарбом, і мусимо його передати в цілості молодшим поколінням, що мають нас заступити в будучих етапах боротьби"

Юрко Тютюнник.

Драматичний, воістину хресний шлях випав на долю генерал-хорунжого армії УНР Юрка Осиповича Тютюнника. Яким же він був насправді, цей "антигерой" соціалістичного реалізму?

" Нічого не вичитаєш у нього на обличчі. Похмуро зламані брови й над ними високе чисте чоло. Далі й суворі уста запримітиш і сказано сильне підборіддя. Ні орлиних очей, ні соколиних брів, ні блискучої краси. Це - звичайний сільський парубок. Роки царської війни поклали багато важких думок у мозок, - і ці думки світять тепер із очей. Суворе обличчя"

Саме так Юрій Яновський у своєму романі "Чотири шаблі" змалював зовнішність головного героя Шая - Юрка Тютюнника, з яким приятелював.

"Революційна стихія" та "Зимовий похід 1919 - 20 рр." - займають особливе місце у літературному доробку Юрка Тютюнника. Уперше були надруковані 1923 року в "Літературно-науковому віснику". Написані по гарячих слідах, вони є своєрідним документом тієї буремної епохи. В автора гостре перо й пильне око, чіпка на подробиці пам'ять. Усе це дало йому можливість зафіксувати на папері низку вкрай важливих фрагментів нашої історії.

Видання знаходиться в фондах Звенигородського краєзнавчого музею ім. Т.Г. Шевченка.

Шатайло О.Л. Генерал Юрко Тютюнник / О.Л. Шатайло. - Львів: Світ, 2000. - 144 с., іл.

У дослідженні на основі документів з архівів Києва та Москви розповідається про життєвий та бойовий шлях одного з національних героїв, генерал-хорунжого Армії УНР Юрка Йосиповича Тютюнника, проте, що діялося в Україні під час становлення державності 1917 - 1920рр.

Використано архівні матеріали, мемуарну та наукову літературу.

Шатайло О.Л. Спадкоємці козацької слави : Біографії генералів Армії Української Народної Республіки - уродженців Черкащини. - Дрогобич : Відродження, 2009. - 192 с., іл.

Черкаська область багата на відважних захисників України. Після падіння царату культ козацької героїки розбудив у них приспані вояцькі чесноти, сприяв формуванню патріотичних почуттів. Щирі і віддані святій справі, вони вірили, що Батьківщина має право на існування як незалежна від гнобителів держава. Ця віра й покликала їх у ряди борців за волю України.

Книга розповідає про життєвий і бойовий шлях генералів Армії Української Народної Республіки - уродженців тих міст і сіл Київської та Полтавської губерній.

Згодом вони стали основою Черкаської області: Юрко Тютюнник, Гаврило Базильський, Андрій Вовк, Олександр Загородський, Михайло Білінський, Євген Мешковський, Володимир Ольшевський, Борис Барвінський, Сергій Єфремов, Дмитро Жупінас, Валентин Трутенко, Микола Шраменко.

Видання розраховане на всіх, хто цікавиться внеском Черкащини у національно-визвольну боротьбу українців першої половини ХХ століття.

Видання знаходиться в фондах Звенигородського краєзнавчого музею ім. Т.Г. Шевченка.

Яневський Д.Б. Проект "Україна". Грушевський. Скоропадський. Петлюра / Д.Б. Яневський. - Харків : Прапор, 2012. - 921 с.

На сторінках цієї книги автор журналіст, телеведучий, доктор історичних наук Данило Яневський намагається сформулювати цілісне, не-суперечливе, ясне уявлення про феномен української державності.

Він намагається сформулювати свої варіанти відповідей на питання: у чому була суть "Української революції" під проводом Української Центральної Ради і яку історію написав видатний національний історик Михайло Грушевський?

Якою бачив Україну засновник Української гетьманської держави 1918 року Павло Скоропадський і чому загинуло це державне утворення?

Хто, як і коли насправді створив Директорію та хто стояв за спиною Симона Петлюри?

Разом з автором ви спробуєте з'ясувати, що саме відбувалося на теренах України у 1917 - 1920 роках.

Книга знаходиться у фондах Звенигородської центральної районної бібліотеки ім.Ю.С. Кримського.

Юрко Тютюнник [Текст] / [Звенигородська центральна районна бібліотека ім. Ю.С. Кримського]. - Звенигородка, 2009. - 15с. - (Героїчні постаті Звенигородського краю)

Героїчна доба народжує героїчні особистості. Національне пробудження, навіть на короткий час 1917-1920 років, явило на світовій арені повноцінну, фізично могутню націю, яка односторонньо задекларувала право на власну державу.

Тютюнник був не останнім у цьому процесі. Він розумів реальне значення і необхідність утворення національного війська для захисту української незалежності.

Але короткозорість керівництва Центральної Ради обернулася трагедією героїв Крут, розгулом п'яних банд Муравйова на київських вулицях.

Після повернення Центральної Ради до Києва уряд Винниченка розпускає Вільне козацтво на радість ворогам. Тютюнник залишається на Звенигородщині, гуртуючи і гартуючи повстанські загони до нових боїв. Через два місяці загони Тютюнника йдуть на з'єднання з Армією УНР.

У її Першому Зимовому поході тилами більшовиків і денікінців Ю. Тютюнник - помічник командувача армії. У Другому Зимовому поході він вже сам її командувач.

Постать одного з організаторів збройної стихії українського народу, провідника козацького руху

початку XX століття Юрка Тютюнника заслуговує пильної уваги наших сучасників. Його доля показує, які величезні приховані сили чаїло в собі українство.

Доля Юрка Тютюнника справді варта історичної розвідки, пригодницького роману, багато сюжетів якого здавалися б неймовірними, якби не були списані з самого життя.

Видання в наявності у Звенигородській центральній районній бібліотеці ім. Ю.С.Кримського.

Звенигородський кошовий Семен Гриз-ло [Текст] / [Звенигородська центральна районна бібліотека ім. Ю.С. Кримського]. - Звенигородка - 2009. - 14 с. - (Героїчні постаті Звенигородського краю)

*"Чудний наш народ - і сильний, і мужній...
Мав героїв - і ніхто їх не знав..."*

В.Винниченко

Семен Григорович Гризло з Кальниболота на Звенигородщині, був значною постаттю в історії нашої Батьківщини - першим кошовим українського козацтва. Мав організаторський талант, був енергійним і діловим.

Видля культури і туризму
Звенигородської районної адміністрації
Звенигородська центральна районна
бібліотека ім.Ю.С.Кримського

Героїчні постаті Звенигородського краю

Звенигородський кошовий
СЕМЕН ГРИЗЛО

Звенигородка - 2009

Учасник революційних подій на Звенигородщині Іван Тримайло давав таку оцінку: "Гризло був здорової будови, кра-сень-козак, чуприну носив підстрижену" під макітру", тобто по вуха. Він був сміливий і хоробрий - правдивий козарлюга... Гризло був щирої, доброї натури - бився за Україну, ніколи не числячись зі своїм життям".

У березні у Звенигородці відбувся повітовий з'їзд Вільного козацтва. На ньому калниболотського курінного обрали кошовим отаманом Звенигородського повіту. Слід відмітити, що на користь Гризла зняв свою кандидатуру перший організатор Вільного козацтва Никодим Петрович Смоктей.

Загинув Семен Гризло в бою 3 березня 1921 року під селом Новоселицею Звенигородського повіту.

Іван Лютий-Лютенко - останній представник влади УНР [Звенигородська центральна районна бібліотека ім. Ю.С.Кримського]. - Звенигородка - 2009. - 21 с. -

(Героїчні постаті Звенигородського краю)

"Чудний наш народ - і сильний, і мужній...

Мав героїв - і ніхто їх не знав..."

В.Винниченко

Іван Лютий впродовж свого майже столітнього земного шляху повсюдно творив навколо себе українське життя - життя справедливе, братерське, щедre на чин і офіру. Хоч і доля засудила Лютого-Лютенка на довічне вигнання, що тривало 66 років, - навколо нього завжди була Україна: і в Польщі, і в Німеччині, і в США, ба навіть в Африці.

Народився він 24 червня 1897 року на Звенигородщині в Капустянському лісництві.

На стрімку повстанську стежу Іван Лютий-Лютенко став 1919 року, взявши собі ім'я легендарного ватажка гайдамаків XVIII ст.

Івана Гонти. У жовтні 1920 року на військовій нараді в Матіївці Головним отаманом Холодного Яру було обрано Івана Гонту.

1956 року родина Лютих виїхала на постійне проживання до США, де Іван Макарович займався комерцією, брав активну участь у церковних і громадсько-політичних організаціях, багато жертвував на українські громадські інституції.

Наприкінці життя, 1986 року, написав книгу "Вогонь з Холодного Яру". В епілозі до своєї книги Іван Лютий-Лютенко писав: "Як старий Холодоярський повстанський отаман я ніколи не змінював і не зміню своїх позицій... Не втрачаю віри в пророцтво Тараса Шевченка, що "повіє огонь новий з Холодного Яру", бо в ньому не гасне іскра ще з часів нашої саможертвної боротьби за волю українського народу"

Іванченко М.Г. Дума про Вільних Козаків: Роман-хроніка /М.Г.Іванченко. - К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. -336 с.:іл.

Роман-хроніка створений на основі записів автора розповідей вільних козаків та досліджень документів.

Змальовані події Української Революції 1917-1921 рр., зокрема Вільне Козацтво, започатковане 1917 р. у селі Гусаковому на Шевченковій Звенигородщині і поширене по всій Україні, яке прославилось боротьбою за самостійність України: антикайзерівським повстанням 1918 року, розгромом загонів більшовицького карателя Муравйова.

Матеріали про формацію Вільного Козацтва проілюстровано фотографіями. Фотографії були зроблені в основному в 1917-1919 рр., але з огляду на їх інформативність вони подані незважаючи на якість.

Це авторське, літературо-художнє, а не історичне видання.

На форзаці подано карту, якою користувався курінний отаман - засновник Вільного Козацтва - Никодим Смоктей.

Коваль Р.М. Таємниця отамана Зеленого. / Р.М. Коваль. - К.: Історичний клуб "Холодний Яр", 2008. - 71 с., іл.

У книзі йдеться про трипільського отамана Зеленого (Данила Терпила) та його юного помічника Василька Лемешка із села Халеп'я, який разом із друзями допомагав бити червоних окупантів.

Книга розрахована для учнів старшого шкільного віку.

Шкляр В.М. Залишенець. Чорний Ворон : Роман / В.М. Шкляр. - Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2013. - 384 с.

У романі, над яким автор працював майже 13 років, висвітлено одну з найдраматичніших сторінок нашої історії - повстанську боротьбу українців проти окупаційної влади 1920-х роках. Із глибин забуття вириває містична постать отамана Чорного Ворона, що переміг смерть...

Їх називали бандитами, розбійниками, головорізами й навіть у прокльонах-анафемах забороняли згадувати їхні імена. Щоб вбити у пам'яті упокоїної маси ту ідею, за яку повстанці жертвували свої молоді життя. Авжеж, вони стріляли, вшали, паляли, нищили - але кого? На їхньому бойовому чорному прапорі напис "Воля України або смерть".

Вони не вийшли з лісу навіть тоді, коли навкруги запанувала чужа влада і вже не було надії на визволення.

Вони - залишенці - обрали собі смерть.

Книга в наявності у фондах Звенигородської центральної районної бібліотеки ім. Ю.С. Кримського.

Коваль, Роман. Чорні перемагають: Споми́ни про прадідів козацтва 72-ї бригади / Р. М. Коваль. - Бібліотека Історичного клубу "Холодний Яр". - Київ: Історичний клуб "Холодний Яр", Видавництво "Українська

видавнича спілка ім. Юрія Липи". - 2017. - 144 с. - (Серія "Українська воєнна мемуаристика". - Кн. 8).

У спогадах козаків та старшин Армії УНР розповідається про зороин Українську державу в 1918-1920 роках, про бої полку Чорних запорожців ми і денікінцями.

Рекомендовано Історичним клубом "Холодний Яр" для

прочитання в бовцями 72-ї Окремої механізованої бригади ЗСУ.

Видання знаходиться в фондах Звенигородського краєзнавчого музею ім. Т.Г. Шевченка.

Чорні перемагають
Споми́ни про прадідів
козацтва 72-ї бригади

Шкляр В.М. Маруся: роман / В.М. Шкляр. - Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2016. - 320 с.

Над цим романом автор працював п'ять років. Як і в "Чорному Вороні", тут за кожною подією стоїть історичний факт. Бойовий шлях отаманши Марусі тісно переплітається з героїчно-трагічною долею Української Галицької армії, яка наприкінці літа 1919 року визволила Київ від московсько-більшовицьких окупантів, проте волею злого фатуму опинилася на межі цілковитої загибелі.

Тендітна золотоволоса дівчина народилася для щастя. Але бурхливий 1919 рік - один із найдраматичніших в історії України - покликав її до боротьби за волю Вітчизни.

Після загибелі братів, повстанських отаманів, шістнадцятирічна гімназистка Саша Соколовська стає на чолі тисячного війська. Відтепер вона - отаман Маруся.

"Ось же вона летить на коні попереду свого загону, отаман Маруся, а над її шапкою розвівається шлик із надписом

"Смерть ворогам України!" І це вам не Орлеанська Діва, котра воювала іконкою. Маруся доводила свою правду кулею".

Василь Шкляр

Кіборги. Сага про воїнів: роман / Євген Стеблівський. - К.: Ярославів Вал, 2016. - 264 с. - Серія "Український бойовик".

Видавництво «Ярославів Вал» і автор серії «Український бойовик» Євген Стеблівський пропонують увазі читача продовження саги про Звенигородський рід старого Конона. Перший роман серії «Звенигора. Шабля на комісара» про російсько-українську війну 1917-1921 рр. вийшов у листопаді 2015-го. Наступною книгою трилогії мав бути роман про генерала УНР

Юрка Тютюнника. Але настав лютий 2014-го...

Видання знаходиться в фондах Звенигородського краєзнавчого музею ім. Т.Г. Шевченка.

Анотований бібліографічний покажчик-путівник літератури "Козацтва вільного коші і сотні Шевченків край до боротьби зібрав", було укладено як творчий проект до 100-річчя Вільного козацтва та визвольних змагань в Україні в 1917-1920 роках, Раїсою ЛЯЧИНСЬКОЮ, бібліотекарем-бібліографом вищої категорії Ватутинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 ім. М.Ф. Ватутіна. Комп'ютерний набір та оформлення лаборанта школи Лариси ІЛЬЧЕНКО.

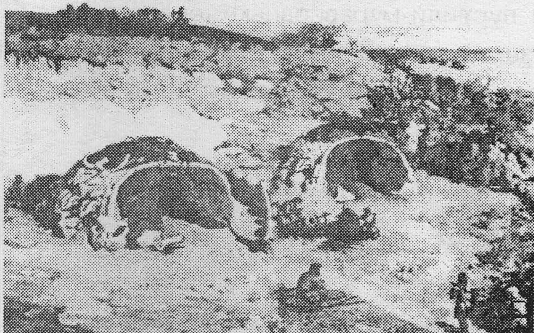
Розповідає наш музей

Короткий путівник

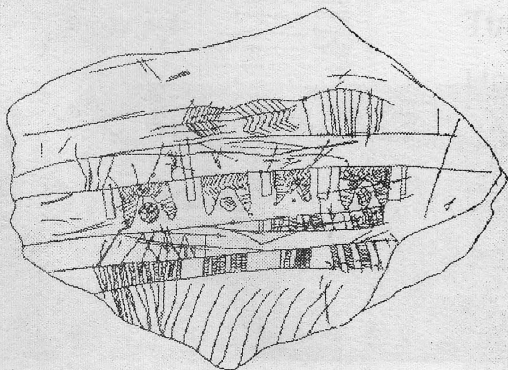
На цій землі були ми споконвіку.
Роки, століття — зараз не злічить.
Пройшли для світу вже тисячоліття,
Як наш народ вмів працювати, щоб **жити**,

Як гуртувались спільно у громади.
І дружно з каменем, мчи списом **обіруч**,
Ми мамонтів вганяли до западин,
Чи велетенських зубрів покидали з **круч**.

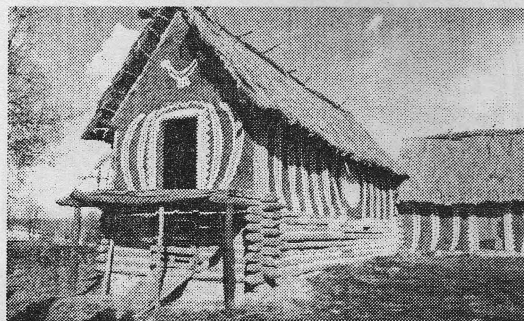

Не так далеко, в Канівському районі,
Підоплічко, земляк наш, розкопав,
Хати, що під обривом, на осонні,
Відкриті сонцю, тут прапращур **збудував**.

Мисливець, воїн він умів і карбувати,
Найпершу в світі карту змалював:
На бивні мамонта стоять чотири хати,
В яких весь рід його, на той час проживав.

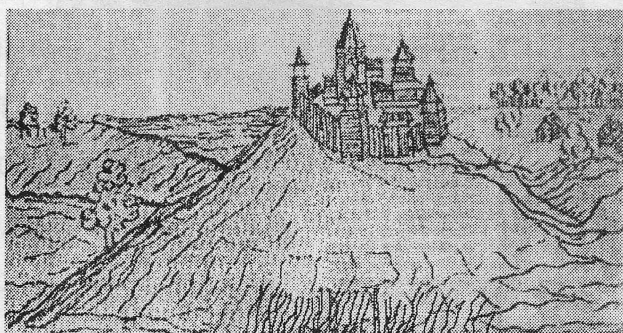
Та йшли роки. Тисячоліття у роботі.
І люди стали землю оброблять.
Навчилися сіяти і зерно молоти,
І хліб в печі вже стали випікати.

До двору і худобу приручили,
Двоповерхові зводили хати.
Ще горщики мальовані ліпили
І пізнавали зоряні світи.

А потім черняхівці - землероби
Освоювали щедрий, вільний край.
Постали русичі, князі і воєводи,
Щоб боронитись від ворожих зграй.

Від древніх літ і наша назва міста.
Тут ще донині височить Звенигора,
Де дзвін на сполох бив тривожні вісті
Від гір Карпатських і до сивого Дніпра.

Наш край завжди відстоював свободу
І з вірою у світле майбуття
Завжди було тут прагнення народу
До вільного, щасливого життя.

По цій землі пройшли і скіфи, і сармати,
Татари, турки, Посполита Річ.
Та Україну берегла Оранта Мати
І мужня серцем Запорізьська Січ.

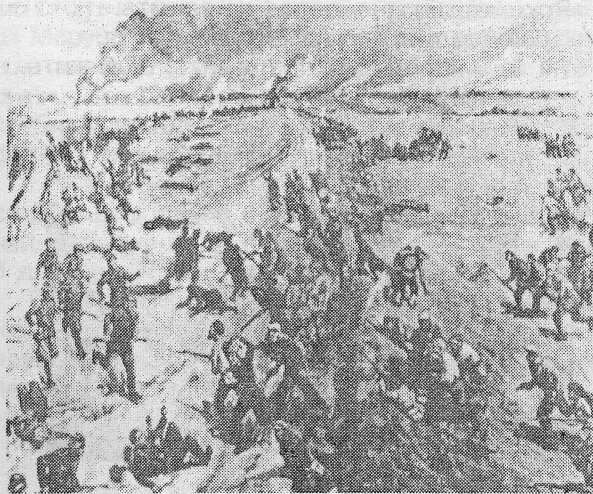
Косинського згадаймо, Наливайка
Полки Хмельницького, козацькі в боротьбі.
Так Україна наша, як та чайка,
По дітях квилали в журбі.

Батурин і Полтава відгоріли,
Мазепу на століття прокляли.
Та гайдамаки знов ставали сміло
І правду волі боронити йшли.

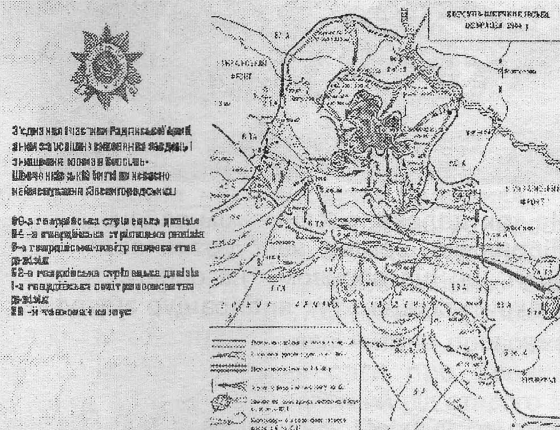

Вони ніколи не були самотні,
Звитяжний дух народу не згасав.
Козацтва Вільного коші і сотні,
Шевченків Край до боротьби зібрав.

І повіяв огонь новий з Холодного Яру
Коли Вільних козаків в Чигирин зібрали,
Боронити святу волю тут присягу склали.
За народну кращу долю голови поклали.

Як на нашу Україну злії сунуть хмари
Від Таращі і Медвина німчуру погнали.
Не пустили муравйовські червоні навали
Козаки звияжні хлопці, як колись ординців.
Били у Звенигородці хижих зайд чужинців.

І коли ворожі зграї знову налетіли,
Вщент дивізії німецькі під Корсунем били.
Бо фронти в Звенигородці тут кільце зімкнули.
І козацькую звиягу внуки не забули.

*Vivos voco,
mortuos plango,
fulgura frango.*

*Живих кличу,
мертвих оплакую,
блискавки ламаю.*

Напис на дзвоні

*Немає людини,
щоб була б як острів,
сама по собі,
Кожна людина —
грудка землі,
часточка суходолу;
І якщо море змис
хоч би скалку материка,
поменшає Європа.
І те саме буде,
якщо змис
мис або оселю
друга твого,
а чи твою власну,
Від смерті кожної людини
малію і я,
бо я єдиний
з усім людством;
Тому ніколи не питай,
по кому б'є дзвін —
він по тобі.*

Джон Донн, англ. поет
кінця 16-початку 17 ст.

Козак Мамай

Художник Андрій ЕРМОЛЕНКО
(за інтернетом)

"Чогось мені, браття, горілка не п'ється ..."
Коло мого серця мов гадина в'ється",
Гадина в'ється, журба та тривога,
Що козацька доля на колінах в Бога...
Що козацька доля і душа - примари
Їх не виповняють золотом таляри...
Тільки погамую піснею неспокій -
Навзаводи мчаться спомини глибокі...
А якщо роз'ятрять смуток та тривога -
Проп'ю, прогуляю усе, окрім Бога,
Все крім України - це святіш святого,
Усе, окрім волі - що кому до того...
"Журба мене сушить, журба мене в'ялить,
Журба мене, моя мати, скоро з ніг ізвалить..."

10 жовтня 2017 року

Олексій Озірний

Звенигородка 2017